

Jeper

11 november 2008
Remembrance Day

11 november 2008 ~ 90de verjaardag van de wapenstilstand

Programma

Herdenking Wapenstilstand 2008

- 08u45** Herdenkingshulde op de Franse militaire begraafplaats Saint-Charles de Potyze in Ieper.
- 09u30** Koffie in café-restaurant Kom II Foo, Tempelstraat 7 in Ieper.
- 10u15** Vertrek via de Grote Markt naar de Menenpoort.
- 10u20** Vertrek "Poppy Parade" naar de Menenpoort.
- 10u30** Hulde aan het Belgisch monument waar het Belgisch en het Vlaams volkslied zullen weerklinken. Vertrek optocht met de Koninklijke Harmonie "Ypriana".
- 11u00** **Speciale Last Post plechtigheid onder de Menenpoort, opgeluisterd door o.a. het Ieperse Sint-Niklaas mannenkoor en de Koninklijke Harmonie "Ypriana".**
- De plechtigheid wordt dit jaar rechtstreeks uitgezonden op Canvas+ en wordt gedeeltelijk overgenomen door o.a. de NOS, ITN, BBC.
- 12u15** We wandelen van de Menenpoort via de vestingroute naar Ramparts Cemetery aan de Rijselpoort.
- 13u15** Lunch in Kom II Foo.
- 14u00** **Bezoek aan Ypres Reservoir Cemetery.**
- 15u00** **Bezoek aan de Saint-George's Memorial Church en de Eton Memorial School.**
- 16u00** Terugkeer naar de kathedraal van Ieper.
- 16u30** **Herdenkingsconcert in de Sint-Maartenskathedraal, Ieper.**
- "The Great War Remembered"**
- 18u30** Einde.
- Of, voor wie nog zin en tijd heeft: wandeling in en rond de sfeervol verlichte Lakenhalle.
- 20u00** **Speciale Last Post plechtigheid onder de Menenpoort.**

Bij regenweer vervalt het namiddagprogramma en bezoeken we van 14u00 tot 16u00 het "In Flanders Fields"-museum in de Lakenhallen.

11 november 2008 ~ 90ste verjaardag van de wapenstilstand

11.00 hrs Menin Gate

special Armistice Ceremony

Geef acht (Klaroeners)	1'
Prominenten groeten: <ul style="list-style-type: none">- de brandweerkorpsen,- het peloton van de CCMP (<i>Competentiecentrum Materieel en Producten</i> - Ieper) en- SHAPE (<i>Supreme Headquarters of the Allied Powers in Europe</i> – Casteau nabij Mons)	3'
Toespraak door Benoit Mottrie, voorzitter Last Post Association	3'
Gebeden <ul style="list-style-type: none">- E.H. Deken Hemeryck- Reverend-Canon Jones- Dominee van Andel	5'
Last Post (Klaroeners)	2'
Exhortation door een vertegenwoordiger van het British Legion	2'
<i>Vers vier van het gedicht 'For the Fallen' van Laurence Binyon wordt voorgelezen:</i>	
<p>They shall grow not old, as we that are left grow old: Age shall not weary them, nor the years condemn. At the going down of the sun and in the morning We will remember them.</p>	
Minuut stilte	1'
Lament door een Piper	3'
Een <i>lament</i> is een klaaglied.	
Neerlegging van kransen door ambassadeurs en prominenten. Ondertussen speelt Ypriana <i>O Valiant Hearts</i> , zij worden vocaal begeleid door het Sint-Niklaas mannenkoor.	15'
Reveille (Klaroeners)	2'
God save the Queen (Ypriana)	3'
Brabançonne (Ypriana)	3'

11 november 2008 ~ 90ste verjaardag van de wapenstilstand

De Franse militaire begraafplaats

Saint-Charles de Potyze

Dit is één van de twee Franse militaire begraafplaatsen in de Westhoek, de tweede is een massagraf op de Kemmelberg. Het is ook de grootste Franse militaire begraafplaats van Vlaanderen. De begraafplaats werd op 20 oktober 1922 ingehuldigd. De meeste bijgezette oorlogsslachtoffers stierven tussen oktober 1914 en april 1915.

Vermoedelijk liggen hier 4.171 Franse militaire begravens:

- 3.547 doden in individuele, dubbele en collectieve graven,
- 609 doden in een 'Ossuaire',
- 15 recente graven met stoffelijke overschotten die door de 'diggers' gevonden werden tijdens hun werk op de leperse industriezone langsheen het kanaal Ieper-IJzer.

De enige andere Franse militaire begraafplaats in Vlaanderen bevindt zich in Machelen-aan-de-Leie en telt 766 graven van gesneuvelden uit het eindoffensief.

Veel Franse soldaten zijn begraven op Belgische en Britse militaire begraafplaatsen. Ook op civiele kerkhoven, zoals bijvoorbeeld in Roeselare, is een ereperk voor Franse gesneuvelden.

Een calvariekruis met beeldengroep werd op 18 mei 1947 op initiatief van het Comité d'Entente des Amis Combattants d'Ypres opgericht. Vooraan ligt een dode soldaat, vóór het kruis staan drie treurende vrouwen. Op een sokkel staan Maria en Johannes die de gekruisigde Christus ondersteunen

De meeste van de 30.000 Franse gesneuvelden van de eerste en tweede slag om Ieper (najaar 1914 en voorjaar 1915) werden overgebracht naar de begraafplaats van Notre-Dame de Lorette in Souchez, bij Arras (Frankrijk).

De begraafplaats Saint-Charles de Potyze ca. 1930.

11 november 2008 ~ 90de verjaardag van de wapenstilstand

The Royal British Legion

Het Koninklijk Brits Legioen verstrekt financiële, sociale en emotionele steun aan miljoenen Britten die in militaire dienst zijn geweest of momenteel nog steeds zijn, en aan hun afhankelijken. Momenteel zijn bijna 10,5 miljoen mensen geheel of gedeeltelijk op het *Royal British Legion* aangewezen voor steun en het Legioen ontvangt jaarlijks duizenden nieuwe oproepen voor hulp.

Het Legioen werd opgericht in 1921 als spreekbuis voor de voormalige oorlogsvrijwilligers. Meer dan 380.000 leden zorgen er nu nog voor dat hun stem gehoord wordt. Hoewel de noden van ex-militairen nu niet dezelfde zijn als die van bijna negentig jaar geleden, zorgt het Legioen nog steeds voor hun welzijn, hun belangen en hun nagedachtenis.

Britse militairen zijn iedere dag van het jaar in actie over de hele wereld. Zij weten dat wanneer zij steun nodig hebben – nu of in de toekomst – het *Royal British Legion* altijd voor hen klaar staat.

De waarden waar *The Royal British Legion* voor staat

Reflectie – het gedenken van de offers, in het verleden gebracht, voor de zaak van de vrede

Hoop – door de herinnering aan het verleden levend te houden hebben nieuwe generaties kans op een betere toekomst

Kameraadschap – door gedeelde ervaringen en wederzijdse steun

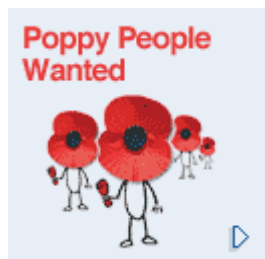
Onbaatzuchtigheid – door de ander eerst kansen te geven

Dienstbaarheid – zij die in nood zijn verzekeren van de steun van de hele gemeenschap

Geschiedenis van de Poppy Day

De eerste officiële *Poppy Day* (klaproos dag) werd in Groot-Brittannië gehouden op 11 november 1921, geïnspireerd op het gedicht *In Flanders Fields* van John McCrae. Sindsdien is de *Poppy Day* een jaarlijks hoogtepunt op de kalender van de natie.

Op het elfde uur van de elfde dag van de elfde maand in 1918 eindigde de Eerste Wereldoorlog. Burgers wilden diegenen, die hun leven gegeven hadden voor vrede en vrijheid, gedenken. Een Amerikaanse legersecretaresse, Moina Michael, begon, geïnspireerd door het gedicht van John McCrae, poppies te verkopen aan vrienden. Zo zamelde ze geld in voor de gewezen militairen. Zo begon deze traditie.

In 1922 richtte major George Howson, een jonge infanterie officier, de Vereniging van Invaliden op om invalide ex-militairen te ondersteunen. Hij suggereerde het Legioen dat leden van zijn vereniging poppies konden maken. Dit leidde tot de oprichting van de *Poppy Factory* (klaproos fabriek) in Richmond, Surrey, in 1922. De originele *poppy* werd zodanig ontworpen dat personen met een handicap het bloempje eenvoudig konden assembleren, ditzelfde principe wordt vandaag de dag nog steeds toegepast.

Meer info op www.poppyfactory.org

11 november 2008 ~ 90de verjaardag van de wapenstilstand

De Menenpoort

De Menenpoort is één van de bekendste monumenten van de Eerste Wereldoorlog. De poort werd door de Britse architect Sir Reginald Blomfield ontworpen als een klassieke triomfboog op de plaats van de vroegere doorgang doorheen de stadsomwalling richting Menen.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog was de Menin Gate niet meer dan een doorgang in de vestingen, geflankeerd door de beelden van twee leeuwen die het stadswapen vasthielden. Deze zwaar beschadigde, maar intussen gerestaureerde leeuwen werden in 1936 aan Australië geschonken, waar ze nu het graf van de Onbekende Soldaat sieren in het Australian War Memorial in Canberra. Omdat langs de Menenpoort duizenden Britten naar het front optrokken, werd het de uitverkoren plek om het meest prestigieuze Britse monument te bouwen.

Omwille van zijn ontstaansgeschiedenis - monument ter herinnering aan wapenfeiten, maar ook monument ter nagedachtenis van de vermisten – heeft de Menenpoort een ietwat dubbel karakter: zowel triomfantelijk (uitzicht als triomfboog, leeuw op oostzijde) als piëteitsvol (de namenlijsten, de sarcofaag op de westzijde). Daardoor kan iedereen er de interpretatie aan geven die hij of zij wil. De Menenpoort groeide binnen de kortste keren uit tot een bedevaartsoord voor al wie een familielid in de Salient verloren had.

Het grootse monument werd ingehuldigd op 24 juli 1927 in aanwezigheid van de Belgische koning Albert I en de Britse veldmaarschalk Plumer. Tijdens de openingsceremonie speelden klaroenblazers van de Somerset Light Infantry voor het eerst de Last Post. Dat maakte sterke indruk op de Ieperse politicommissaris Pierre Vandenbraambussche en hij vatte het plan op om een ceremonie met een meer permanent karakter op te zetten.

De Last Post werd nog twee maanden lang na de inhuldiging gespeeld en vanaf 1 juli 1928 werd het een dagelijkse gewoonte. Sindsdien heeft de Last Post iedere avond weerklonken, of er nu weinig of geen volk was, ondanks hittegolf, sneeuwstorm of zwaar onweer. Enige onderbrekingen in deze lijst waren de periodes van 1 oktober 1928 tot 1 mei 1929 en tijdens de bezetting gedurende de Tweede Wereldoorlog. Maar op de dag zelf van de Bevrijding reeds werd de traditie hernomen.

Op de stenen platen van de panelen binnenin de Menenpoort, tegen de muren van de trappen en onder de galerijen, zijn ongeveer 55.000 namen gebeiteld van vermisten en niet-geïdentificeerde gesneuvelden vóór 15 augustus 1917. De namen van de andere vermisten werden gebeiteld in de muren van het Tyne Cot Cemetery in Passendale.

11 november 2008 ~ 90de verjaardag van de wapenstilstand

The Last Post Association

Sinds 1928 wordt iedere avond, precies om acht uur, de Last Post geblazen onder de Menenpoort in Ieper. Dit dagelijks eerbetoon, uitgevoerd door klaroenspelers van de Stedelijke Brandweer, houdt de herinnering levend aan de soldaten van het Britse Keizerrijk die streden en sneuvelden in de Ieperboog tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Toen de initiatiefnemer, politiecommissaris Pierre Vandenbraambussche, mensen zocht die de Last Post wilden blazen, vond hij gehoor bij de Ieperse brandweer. Nog altijd zijn het brandweermannen die in uniform de ceremonie gestalte geven. De klaroenen zijn eigendom van de Last Post Association. Eén van de instrumenten kreeg de vereniging cadeau van een oudstrijder uit Liverpool die met de voetbalpronostiek een pak geld had gewonnen. Twee andere klaroenen deden dienst in de loopgrachten tijdens de 'Grote Oorlog'.

In 1930 werd het Last Post Committee opgericht: een onafhankelijke vereniging die tot belangrijkste doel heeft de dagelijkse Last Post ceremonie in ere te houden.

In de vele jaren sinds haar instelling hebben talrijke binnen- en buitenlandse prominenten de Last Post bijgewoond.

Onder hen zijn onder meer alle Belgische koningen sinds de Eerste Wereldoorlog, verschillende leden van de Britse koninklijke familie, oud-president George Bush Senior van de Verenigde Staten, Paus Johannes-Paulus II en Moeder Theresa.

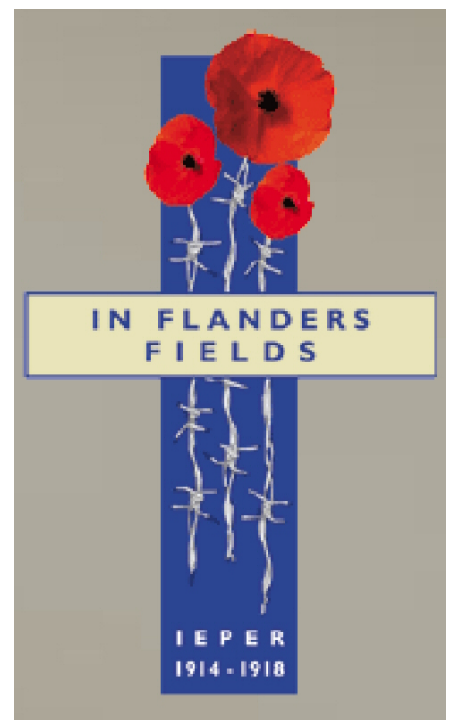
De eerste Last Post dateert van 1 juli 1928. Er waren slechts twee onderbrekingen: een korte van 1 oktober 1928 tot 1 mei 1929 en een lange tijdens de Duitse bezetting van 20 mei 1940 tot 6 september 1944.

Harry Patch (110), veteraan van The Great War, wordt op 28 september 2008 verwelkomd onder de Menenpoort door klaroener Antoine Verschoot (83), Member of the British Empire en klaroener sinds 1954, en door Benoit Mottrie, voorzitter van The Last Post Association. Tijdens de plechtigheid zei Harry Patch: "Always remember both sides of the line".

11 november 2008 ~ 90de verjaardag van de wapenstilstand

Het In Flanders Fields museum

11 november 2008 ~ 90de verjaardag van de wapenstilstand

Het geheugen van de toekomst

Het ***In Flanders Fields*** museum wil zijn bezoekers confronteren met het verleden, maar ook met het heden. Met het verhaal van één bepaalde oorlog op één bepaalde plaats, de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek, maar ook met het universele thema van de oorlog, die nog altijd en overal woedt.

Met de officiële feiten, data en getallen, maar ook en vooral met de persoonlijke getuigenissen van honderden gewone mensen. Het ***In Flanders Fields*** museum is een oorlogsmuseum met een vredesboodschap. Het herbergt het geheugen van de toekomst.

Herinner. Herleef.

Het ***In Flanders Fields*** museum is ook een modern, levend museum met tal van invalshoeken, zowel chronologisch als thematisch. Interactieve kiosken diepen bepaalde thema's verder uit. Historische en objectenkiosken bieden interessante randinformatie bij specifieke gebeurtenissen en voorwerpen. Op personenkiosken her(be)leeft elke bezoeker het unieke verhaal van een ooggetuige.

Audiovisuele evocaties van No Man's Land en een veldhospitaal overweldigen de zintuigen en emoties.

Documenten en maquettes, wapens en gebruiksvoorwerpen maken de oorlog pijnlijk tastbaar. Residerend kunstenaars zorgen voor een hedendaagse artistieke kijk op het fenomeen oorlog. Kleine en grote tijdelijke tentoonstellingen, zoals **dead.lines**, **Vluchten voor de oorlog** en **De Laatste Getuige: Het oorlogslandschap van de Ieperboog**, voegen regelmatig een extra dimensie toe aan de vaste opstelling. Ten slotte onderhoudt het In Flanders Fields museum ook een sterke band met de talloze sites in de frontstreek, onder de noemer "Het museum binnen en buiten".

Bron: <http://www.inflandersfields.be>

In Flanders Fields museum

Lakenhallen

Grote Markt 34
8900 Ieper

Telefoon: 057/23 92 20

Fax: 057/23 92 75

E-mail: flandersfields@ieper.be

Website: <http://www.inflandersfields.be>

STAD IEPER *vredesstad*

11 november 2008 ~ 90ste verjaardag van de wapenstilstand

De Vestingroute

De vestingen van Ieper zijn de best bewaarde van ons land. Hun verhaal begint tien eeuwen geleden, toen de stad ontstond aan de oevers van de Ieperlee.

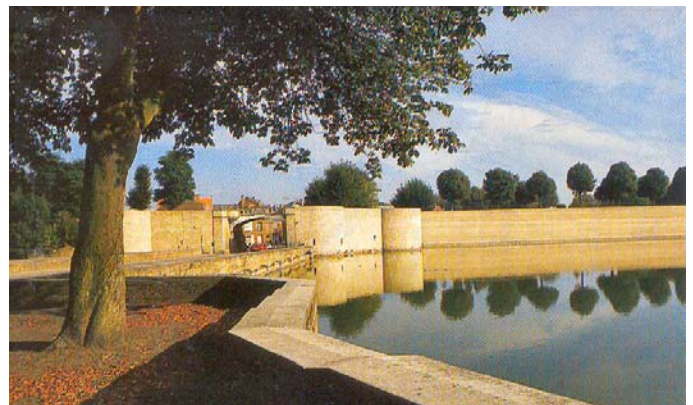
Eerst waren de vestingen niet meer dan een aarden wal met grachten. Later kwamen er stenen muren en torens. Nog later groeiden ze uit tot een complex geheel met bastions, versterkingen, grachten en eilanden; tot ze omvangrijker werden dan de stad die ze beschermden.

Nu groeien er bomen en struiken, wilde planten en gras op de oude wallen rondom de stad. De vestingen vormen een lint van vriendelijk, streekeigen groen. Precies die combinatie tussen de historische omgeving en het parklandschap maken van de Vestingroute een boeiende ervaring.

Wie oog heeft voor natuur ontdekt bovendien mooie diersoorten: heel wat vogels, vlinders en amfibieën vinden in en om de vestingen hun vaste stek. De typische muurplanten geven de oude muren een bijzonder cachet.

Over de hele route (waar wij slechts een gedeelte van aflopen) staan infoborden verspreid. Ze vertellen meer over de verschillende facetten van de vestingen: over hun turbulente geschiedenis, over de evolutie van de middeleeuwse stadswallen tot het Franse vestingcomplex, over de techniek van het oorlogvoeren en over de groei van de stad.

De Vestingroute is het hele jaar door voor iedereen vrij toegankelijk en is vlot bereikbaar voor rolstoelen en kinderwagens.

11 november 2008 ~ 90de verjaardag van de wapenstilstand

Ramparts Cemetery – Lille Gate

Ramparts Cemetery, Lille Gate ligt ten westen van de Rijselpoort op de vestingen. Onder de begraafplaats lagen er dugouts. De grafstenen zijn allemaal naar de Majoorgracht gericht.

Het waren Franse troepen die in oktober 1914 met de aanleg van de begraafplaats begonnen. Britse eenheden gebruikten Ramparts Cemetery met intervallen van februari 1915 tot april 1918.

Er worden 193 Commonwealthdoden herdacht, 9 daarvan zijn niet geïdentificeerd. Zij zijn afkomstig uit het Verenigd Koninkrijk (158), Canada (10), Australië (11) en Nieuw-Zeeland (14 - allen Maori's). Ramparts Cemetery is nu, naast het veel grotere Ypres Reservoir Cemetery, de enige militaire begraafplaats binnen de stadswallen.

Op 11 november 1999 werden er vier onbekende soldaten begraven die werden gevonden bij opgravingen naast de Sint-Jacobskerk. De begraafplaats is omgeven door een taxushaag, symbool voor de eeuwige liefde.

Op de begraafplaats werd ook de urne met de as van de auteur Rose Coombs begraven. Daarvoor werd hoogst uitzonderlijk toestemming gegeven, mits er op geen enkele manier op de begraafplaats zelf een aanduiding te vinden zou zijn. Het enige wat toegestaan werd was het aanbrengen onder de Rijselpoort van een bordje met "Rose Coombs Walk".

Rose Coombs (MBE) is de schrijfster van "Before Endeavours Fade", een boek dat zorgde voor een heropflakking van het oorlogstoerisme. Zij was ook jarenlang werkzaam in het Imperial War Museum. Zij overleed op 7 januari 1991 en zij liet aan de stad Ieper als legaat haar bibliotheek met boeken over de Eerste en Tweede Wereldoorlog na.

De 'Rose Coombs Memorial Walk' kan men beschouwen als een verre voorloper van de huidige Toeristische Vestingroute. Rose Coombs was een begrip in Ieper en zij wandelde destijds graag op de vestingen, die zij betrad aan de Rijselpoort. Wie er het bord daar liet plaatsen ter hare nagedachtenis is onbekend, maar het gemeentebestuur en de Dienst voor Toerisme hebben besloten het bord er te laten staan.

11 november 2008 ~ 90ste verjaardag van de wapenstilstand

Duitse Begraafplaatsen in West-Vlaanderen

Houthulst dorp.
Gedenksteen verbrijzeld in 1929.

In 1925 werd tussen België en Duitsland een verdrag gesloten, waarbij de aanleg en het onderhoud van de Duitse militaire begraafplaatsen geregeld werd. Op wens van de Belgische regering en om redenen van ruimtelijke ordening werd het aantal Duitse begraafplaatsen sterk verminderd.

Vanaf 1926 kwamen al de Duitse militaire begraafplaatsen in België onder toezicht van de *Amtlicher Deutschen Grabendienst*. Tussen 1932 en 1937 bouwt deze dienst de bestaande begraafplaatsen verder uit en voert zij ook een tweede centralisatie door. Er bleven, na opheffing van kleinere begraafplaatsen, nog slechts 128 begraafplaatsen over.

Houthulst Waldfriedhof. Een pareltje dat plaats moest maken "om redenen van ruimtelijke ordening".

De Duitse monumenten in West-Vlaanderen uit de Eerste Wereldoorlog zijn somber, onopvallend in het landschap aanwezig en gering in aantal: er resten slechts vier Duitse militaire begraafplaatsen.

Op het einde van de Eerste Wereldoorlog waren er in 678 Belgische gemeenten begraafplaatsen van Duitse gesneuvelde soldaten. Na de oorlog, in de eerste helft van de jaren 1920, werd een eerste centralisatie van de Duitse militaire begraafplaatsen uitgevoerd door de Belgische *Dienst der Militaire Grafsteden*.

n° 178 Heule. 1.246 graven werden ontruimd in 1956.
Zelfs de bomen werden nadien openbaar verkocht.

Tijdens WO2 werden Duitse militairen die overleden, soms op begraafplaatsen uit de Eerste Wereldoorlog bijgezet. In 1948 werden die lichamen allemaal ontgraven en overgebracht naar de begraafplaats in Lommel.

Na de Tweede Wereldoorlog komen alle Duitse begraafplaatsen onder toezicht van de Belgische organisatie *Nos Tombes* tot in 1954. Op 28 mei 1954 wordt een nieuwe overeenkomst gesloten tussen België en de Duitse Bondsrepubliek waarbij het onderhoud en toezicht overgenomen door de Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge.

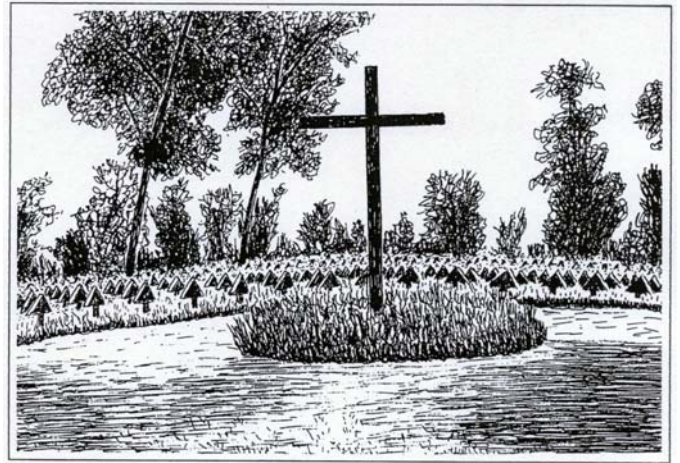

11 november 2008 ~ 90de verjaardag van de wapenstilstand

In uitvoering van dit verdrag werden tussen 1955 en 1958 de Duitse gesneuvelden van op de 128 bestaande begraafplaatsen overgebracht naar drie grote, reeds bestaande Duitse soldatenkerkhoven: Langemark (44.304), Menen (47.864) en Vladslo (25.644).

De begraafplaats in Hooglede (8.247) bleef onveranderd.

Op die resterende vier begraafplaatsen in West-Vlaanderen rusten in totaal meer dan 126.000 Duitse gesneuvelden uit de Eerste Wereldoorlog. Ook op veel Britse militaire begraafplaatsen rusten Duitse gesneuvelden.

Ehrenfriedhof Anseghem n° 108. Na de ontruiming werden de kapelkruisen verkocht als brandhout.

Ehrenfriedhof Poelcapelle n° 126. Ontruimd en overgebracht naar Langemark.

Alle Duitse gesneuvelden uit de Tweede Wereldoorlog werden in Lommel en Recogne bijgezet.

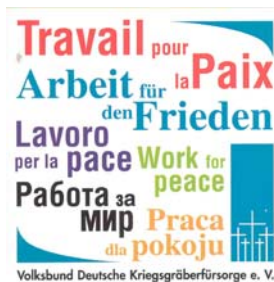
In België zijn circa 181.000 Duitse oorlogsgraven (135.000 uit de Eerste en 46.000 uit de Tweede Wereldoorlog) op 19 aparte begraafplaatsen.

Alle gesneuvelden, van wie de identiteit bekend was op het ogenblik van de herschikking van de begraafplaatsen, kregen een eigen graf. Alle onbekende gesneuvelden werden bijgezet in het gemeenschappelijke graf (*Kameradengraf*) op de begraafplaats van Langemark. De graven op de Vlaamse begraafplaatsen hebben een platte grafsteen, waarop soms tot 20 namen, rang en datum van overlijden vermeld worden.

De uiteindelijke voltooiing van de begraafplaatsen door de Duitse 'Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V.' gebeurde van 1970 tot 1972.

Ehrenfriedhof Lauwe n° 180 ligt er, begin van de jaren 1950, verwaarloosd bij.

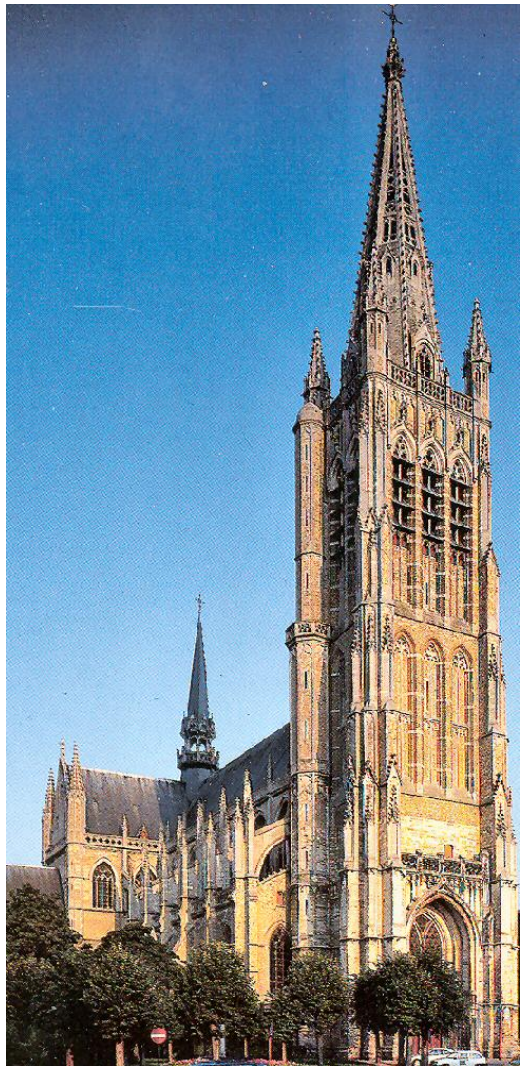
11 november 2008 ~ 90de verjaardag van de wapenstilstand

De Sint-Maartenskerkathedraal

De kerk van het Sint-Maartens klooster werd opgetrokken tussen 1230 en 1370. Daarvoor stond hier een Romaanse kerk, waarschijnlijk uit de 10de of 11de eeuw. De rijkdom van de stad in de 13de eeuw zorgde voor welvaart en een grote bloei, ook van de kerkelijke architectuur. De bouw van de Sint-Maartenskerk en de bouw van de Lakenhalle rond 1250 moeten ongeveer gelijktijdig gezien worden.

In 1559 werd het bisdom Ieper opgericht door Paus Paulus IV. Het concordaat van Pius VII met Napoleon in 1801 betekende het einde van het 240-jarig bestaan van het bisdom. De bekendste bisschop was ongetwijfeld Cornelius Jansenius, stichter van het Jansenisme, en in deze kathedraal begraven.

Na de verwoesting tijdens de Grote Oorlog werd de kerk op haar 13de eeuwse fundamenteën in haar huidige vorm heropgebouwd. Het nieuwe gebouw is een bijna exacte reconstructie van het vroegere gotische gebouw. Dit is te danken aan de architect Jules Coomans, die vóór de Eerste Wereldoorlog restauraties uitvoerde aan deze kerk en aan de Lakenhalle, en daardoor over de plannen beschikte. Zo kon hij na 1918 de heropbouw starten.

In de kathedraal zijn verschillende gedenktekens aangebracht ter nagedachtenis van de gesneuvelden. Er zijn Franse en Britse gedenkstenen en boven het zuidelijke portaal is er een groot kleurrijk brandraam ter ere van Koning Albert I.

Vooraan in de kathedraal ligt de grafsteen voor Robrecht van Bethune, de "Leeuw van Vlaanderen", ook wel Robrecht III van Vlaanderen of Robrecht van Dampierre genoemd.

In de zuidelijke zijkapel staat het altaar met het mirakelbeeld van Onze-Lieve-Vrouw van Thuyne, de patrones van Ieper. In 1383 werd Ieper belegerd door de Engelsen en de Gentenaars. De Ieperlingen baden tot Onze-Lieve-Vrouw van Thuyne (thuyne=omwalling). Wanneer de hongersnood hen dreigde fataal te worden, werd het beleg plots afgebroken.

De Ieperlingen dankten Onze-Lieve-Vrouw van Thuyne voor dit wonder, maar wellicht mochten ze ook "*dank u*" zeggen aan het grote Franse leger dat vanuit Atrecht aan het optrekken was...

11 november 2008 ~ 90de verjaardag van de wapenstilstand

De Lakenhalle en het Belfort

De Ieperse Lakenhalle is Europa's grootste burgerlijke gebouw in gotische stijl. De oorspronkelijke halle werd gebouwd tussen 1200 en 1304, het belfort is 70 meter hoog.

De lakenhalle werd tijdens de Eerste Wereldoorlog volledig vernield. De restauratie werd voltooid in 1967. De architecten, waaronder Jules Coomans, opteerden voor een getrouwe reconstructie van de vooroorlogse toestand, waarbij weliswaar van moderne materialen gebruik werd gemaakt. Onderaan zijn de originele stenen nog zichtbaar, dit zijn de grootste.

De lakenhallen werden vroeger gebruikt als verhandelingsplaats van laken, in elke deuropening onderaan het belfort werd het laken verkocht.

Ieper was zeer beroemd in de middeleeuwen vanwege de goede kwaliteit van het laken.

Na Gent en Brugge was Ieper toen de derde belangrijkste stad van Vlaanderen.

Tegenwoordig is de Lakenhalle een door de UNESCO beschermd monument. In de hallen is ook het 'In Flanders Fields' museum gevestigd.

De Kattenstoet

De geschiedenis van het Ieperse kattenfeest is een mengeling van waarheid en fantasie, historische feiten en legenden. In de kronieken is sprake van het werpen van levende katten, eerst van het kasteel in de *Meersch*, later van de Sint-Maartenskerk en sedert het kattenfeest van 1476 uit de belforttoren.

In 1938 werden, onder impuls van toenmalig burgemeester Jan Vanderghote, opnieuw zwarte katjes van de belforttoren gegooid. Ditmaal waren het echter fluwelen katjes. Albert Dehem werd in 1954 burgemeester. Hij droomde ervan om het kattenwerpen en de kleine stoet tot een grote stoet om te toveren.

Burgemeester Dehem schaarde een aantal enthousiastelingen rond zich en op 6 maart 1955 trok een grootse stoet met 1.500 figuranten in prachtige kostuums en met indrukwekkende praalwagens door de stad. De Kattenstoet werd een ideale hefboom om Ieper opnieuw op de kaart te plaatsen en om aan de Ieperlingen, na het oorlogstrauma, opnieuw het "Iepers gevoel" te geven.

De Kattenstoet werd een jaarlijkse traditie met vele hoogtepunten. Omwille van de Expo in 1958 verhuisde de stoet naar de tweede zondag van mei, zodat het evenement elk jaar samenviel met Moederdag. In 1985 ging er géén stoet uit, omdat de voorbereiding van het pausbezoek te veel tijd en energie opsloopte. De stoet van 1991 was de laatste van de jaarlijkse en de eerste van de driejaarlijkse edities.

11 november 2008 ~ 90de verjaardag van de wapenstilstand

Ypres Reservoir Cemetery

Ieper telt twee militaire begraafplaatsen binnen de stadsmuren: *Ramparts Cemetery - Lille Gate* bij de Rijselpoort en deze *Ypres Reservoir Cemetery*.

Ieper was van oktober 1914 tot de herfst 1918 het centrum van een boog, de *Ypres Salient*, die door Britse en soms ook door Franse troepen werd bezet. De stad werd volledig vernield. De ruïnes van de lakenhallen en de kathedraal stonden herkenbaar in het midden ervan. De *Infantry Barracks* bevonden zich in de omgeving van de zuidelijke stadsomwalling, richting Rijselpoort. De gevangenis, het reservoir en de watertoren bevonden zich aan de westkant.

Drie begraafplaatsen werden aan de westkant aangelegd: twee tussen de gevangenis en het reservoir en een derde ten noorden van de gevangenis. De eerste twee werden na de oorlog ontruimd en naar de derde overgebracht. Deze begraafplaats heette oorspronkelijk 'Cemetery North of the Prison', later 'Ypres Reservoir North Cemetery', en tenslotte kortweg 'Ypres Reservoir Cemetery'.

De aanleg van deze begraafplaats begon in oktober 1915. Ze werd gebruikt door gevechtseenheden en veldhospitaal *Field Ambulances* tot het einde van de oorlog. Toen bevatte ze 1.099 graven. Later kwam er een uitbreiding door bijzetting van verspreide graven en kleinere begraafplaatsen in de Ieperboog.

Er worden nu 2.614 Commonwealthdoden en 1 niet-geïdentificeerde Duitser herdacht. *Special memorials* herdenken 2 militairen uit het Verenigd Koninkrijk die begraven waren op Infantry Barracks en 8 die begraven waren op Ypres Reservoir Middle Cemetery van wie de graven door artillerievuur vernield werden.

Ypres Reservoir Cemetery in 1919. Sir Reginald Blomfield maakte het definitieve ontwerp van de begraafplaats.

In Plot V rij AA zijn de graven van 16 officieren en manschappen van het 6de *Duke of Cornwall's Light Infantry* die ingekwartierd waren tussen de restanten van de kathedraal. Op 12 augustus 1915 werden zij gedood door de *Ypres Express*, Duits artilleriegeschut van groot kaliber, die vuurde vanuit het Houthulstbos. Overlevenden werden gered door de 11de *King's Liverpools* maar deze stoffelijke overschotten werden pas ná de oorlog ontdekt.

11 november 2008 ~ 90de verjaardag van de wapenstilstand

Bijzettingen

(bron: Commonwealth War Graves Commission)

Verenigd Koninkrijk: 2.258

Canada: 155

Australië: 143

Nieuw-Zeeland: 28

Zuid-Afrika: 12

Undivided India: 2

Andere Commonwealth: 6

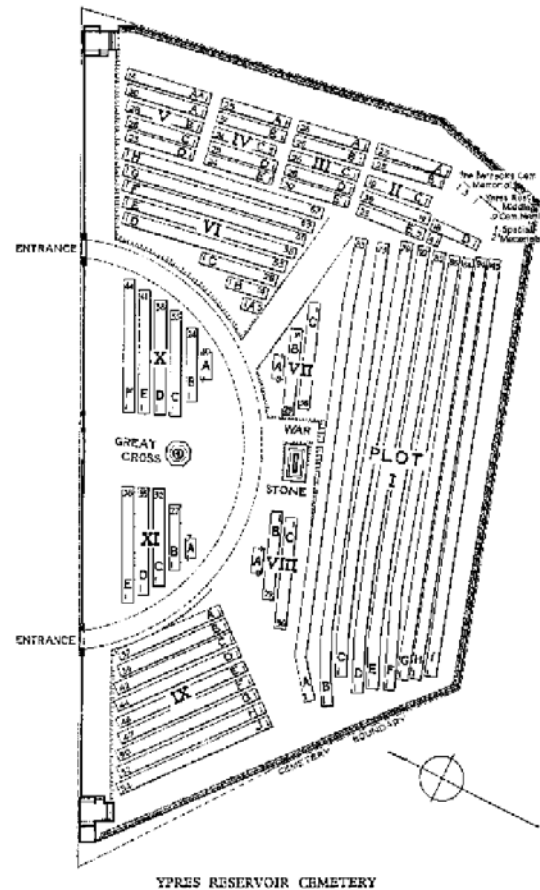
Niet-identificeerbaar: 10

Totaal Commonwealth: 2.614

Andere nationaliteiten: 1 (Duits)

Ypres Reservoir Cemetery, gezien van bij de oostelijke ingang.

Plattegrond van Ypres Reservoir Cemetery.

KNOTT James Leadbitter

Overleden op 1 juli 1916

Majoor DSO *Distinguished Service Order*

In plot V rij B graf 15 ligt majoor **James Leadbitter Knott** DSO.

Hij sneuvelde op 1 juli 1916 te Fricourt tijdens de eerste dag van de Slag aan de Somme als tweede in bevel van het 10de Bataljon van het West Yorkshire Regiment (Prince of Wales's Own).

Hij werd oorspronkelijk aan de Somme begraven maar werd later op uitdrukkelijk verzoek van zijn ouders naar Ypres Reservoir Cemetery overgebracht.

Naast hem in plot V rij B graf 16 ligt zijn broer kapitein **Henry Basil Knott** van het 9de Bataljon Northumberland Fuseliers begraven. Hij stierf aan zijn verwondingen op 7 september 1915.

Links in het portaal van de Saint-George's Memorial Church werd er een gedenksteen vanwege hun ouders aangebracht.

11 november 2008 ~ 90de verjaardag van de wapenstilstand

Generaal Francis Aylmer Maxwell

De grafsteen van generaal Francis Aylmer Maxwell.

Brigade Generaal, drager van de eretekens **VC** *Victoria Cross*, **CSI** *Companion of The Most Exalted Order of the Star of India* en **DSO** *Distinguished Service Order*. Zijn eenheid was het 18de *King George's Own Lancers*, hij was commandant van de 27ste Infanterie Brigade van de 9de (Schotse) Divisie.

Killed in action op 21 september 1917 op 46 jarige leeftijd en begraven op Ypres Reservoir Cemetery ; plot I, rij A, graf 37.

Hij was de zoon van Thomas Maxwell, M.D. en Violet Sophia Maxwell ; echtgenoot van Charlotte Alice Hamilton Maxwell.

Als luitenant werd hem het Victoria Cross verleend tijdens de Boerenoorlog bij Korn Spruit (Zuid-Afrika). Deze hoogste onderscheiding wordt toegekend voor "daden van buitengewone moed en dapperheid onder extreem gevaarlijke omstandigheden".

Fragment uit *The London Gazette*:

"Luitenant Maxwell was één van de drie officieren, niet behorend tot de Q-batterij van de *Royal Horse Artillery*, die special door Lord Roberts eervol werden vermeld voor het betonen van uitzonderlijke moed en het negeren van het gevaar.

Deze daad werd gesteld tijdens een actie, op eigen initiatief uitgevoerd, om de kanonnen van deze batterij te redden tijdens het treffen te Korn Spruit op 31 maart 1900. Deze officier ging tot vijfmaal toe, op verschillende tijdstippen, naar voor en hielp bij het in veiligheid brengen van twee kanonnen en drie voorraadwagens.

Eén hiervan trok hij samen met kapitein Humphreys en enkele kanoniers met de hand binnen. Daarna ging hij terug met kapitein Humphreys en luitenant Stirling in een poging om ook het laatste kanon binnen de eigen linies terug te halen. Hij bleef zolang bij het kanon totdat dit laatste toch moest achtergelaten worden."

Generaal F. A. Maxwell

Nog een merkwaardig graf:

Reverend B.C. Ruck-Keene
Chaplain to the forces (Legeraalmoezenier)
4th Class
26th September 1917

plot I, rij F, graf 37

11 november 2008 ~ 90de verjaardag van de wapenstilstand

Saint-George's Memorial Church

De voormalige Britse opperbevelhebber veldmaarschalk Sir John French wou na de wapenstilstand een Britse herinneringskerk in Ieper laten bouwen. De stad Ieper schonk hem grond op de hoek van de Elverdingestraat en het Vandepereboomplein en de nodige vergunningen.

Op 24 juli 1927, enkele minuten na de inauguratie van de Menenpoort, legde Maarschalk Plumer de eerste steen. De kerk werd ingewijd op 24 maart 1929 door de Bisschop van Fulham. Op het terrein van de kerk werden ook nog een parochiehuis en een onderkomen voor pelgrims gebouwd.

Deze Anglicaanse kerk werd gebouwd naar de plannen van de Londense architect Sir Reginald Blomfield. Deze "Herinneringskerk" herbergt tal van herinneringen aan de Eerste Wereldoorlog.

Het interieur is het resultaat van talloze schenkingen van individuen en organisaties. Heel de kerk hangt vol met gedenkplaten ter ere van regimenten die in de Salient vochten en voor soldaten die er hun leven gaven.

Typisch aan de kerk zijn de zogenaamde "kneelers" of "Hassocks", een project van de Friends of Saint-Georges. Op elke stoel in de kerk vindt men kniematten met de emblemen van verschillende historische regimenten op geborduurd.

Net naast de kerk ligt de **Eton Memorial School**.

Deze school was een geschenk van het gekende Eton College aan de stad Ieper ter ere van de studenten en oud-studenten van deze school die sneuvelden aan het front nabij Ieper.

De school was bedoeld voor de kinderen van de Britse werknemers van de Commonwealth War Graves Commission.

In het begin van de Tweede Wereldoorlog sloot de school haar deuren en werd daarna nooit meer heropend.

11 november 2008 ~ 90de verjaardag van de wapenstilstand

Herdenkingsconcert

The Great War Remembered

Een muzikale evocatie van de Eerste Wereldoorlog

Op 11 november 2008 om 16u30 organiseert de Last Post Association voor de vijfde maal het concert *The Great War Remembered* in de kathedraal van Sint-Maarten en Sint-Niklaas.

Dit evenement keert terug naar 1914–1918 en biedt een unieke combinatie van liederen, poëzie en reflecties over de 'Grote Oorlog'. Dit jaar wordt nog een extra dimensie toegevoegd: op een enorm scherm boven de uitvoerders zullen beelden uit de Grote Oorlog geprojecteerd worden tijdens het concert. Hiervoor was een aanzienlijke bijkomende investering noodzakelijk.

Naast de co-organisator, het Koninklijk Sint-Niklaasmannenkoor, nemen ook de Koninklijke Muziekkapel van de Marine, het Brugs Mannenkoor en het Holy Trinity Church Koor deel. Ook de samengestelde band van de brand- en hulpdiensten van het Verenigd Koninkrijk (Devon & Somerset, Tyne & Wear en West Yorkshire) en de bekende Ierse solovioliste Tracey Mc Rory zijn dit jaar opnieuw van de partij.

Het gevarieerde repertoire biedt een combinatie van liederen en muziek verbonden met de Eerste Wereldoorlog, zoals *Mademoiselle from Armentieres*, *It's a long way to Tipperary*, een vioolsolo, doedelzakken en drums en het voorlezen van brieven uit de Grote Oorlog.

Na de voorgaande succesvolle edities is dit concert, met bijna 200 muzikanten en meer dan 1.200 bezoekers, uitgegroeid tot een klassieker binnen de Ierse Wapenstilstand herdenkingen.

11 november 2008 ~ 90ste verjaardag van de wapenstilstand

België in de Grote Oorlog

Wat heeft de Eerste Wereldoorlog aangericht in België? Blevende gevolgen beperkt tot de frontstreek, de Westhoek, waar men nu nog steeds spreekt van de "Grote Oorlog"? Hieronder een beknopt overzicht van vier oorlogsjaren met krijgsgeweld, bezetting, honger, deportatie en repressie.

De Duitse Invasie

Toen in juli 1914 als gevolg van de aanslag op de Oostenrijkse kroonprins in Sarajevo de spanning in Europa toenam, hoopte België buiten het nakende conflict te kunnen blijven, net als in 1870. België was sinds zijn ontstaan een neutrale staat en het vertrouwen in die neutraliteit was groot.

Op 2 augustus 1914 om zeven uur 's avonds overhandigde de Duitse ambassadeur aan de Belgische minister van Buitenlandse Zaken een ultimatum waarin Duitsland vrije doorgang eiste om een zogezegde Franse inval te verhinderen. De Belgische regering kreeg twaalf uur tijd om te antwoorden. Diezelfde nacht nog besliste de Kroonraad om het Duitse ultimatum te verwerpen.

Op 4 augustus verklaarde Duitsland Frankrijk de oorlog. Duitse eenheden overschreden rond 8 uur 's morgens de Belgische grens bij Gemmenich en ter hoogte van Verviers. De oorlog was begonnen.

De gruwelen van de Duitse invasie

De invasie van België ging gepaard met een grenzeloze brutaliteit. Het Duitse *Heer* liet bij zijn doortocht door België een spoor van vernieling na. Huizen en boerderijen werden geplunderd en in brand gestoken en er werd moorddadig opgetreden tegenover de burgerbevolking. De ergste slachtpartijen grepen systematisch plaats na tegenslag en oponthoud voor het Duitse leger.

Toen de Duitsers op 4 augustus nabij Visé op onverwachte tegenstand botsten, werd dit Luikse grensdorpje als straf volledig platgebrand. Achtendertig inwoners werden geëxecuteerd, 631 anderen naar Duitsland gedeporteerd. In het naburige Mélen werden tijdens vergeldingsacties meer dan honderd mensen omgebracht.

In Rossignol, een dorpje bij de Semois dat zich middenin het strijdperk tussen Duitse en Franse troepen bevond, werden op 23 augustus de volledige mannelijke bevolking (117 mensen) en één Franse vrouw verplicht naar Aarlen te marcheren waar ze "ten aanschouwe van de met ontzetting geslagen Aarlensche bevolking in reeksen van tien, in 't volle station gefusilleerd werden".

In Dinant, waar de Duitsers geprobeerd hadden de Maas over te steken, maar door het Franse leger op de linkeroever teruggeslagen waren, dreven de Duitsers op 23 augustus de inwoners uit hun huizen en vonden massa-executies plaats. Getuigen vertelden over gewonden die levend begraven of met bajonetten afgemaakt werden. In totaal werden in Dinant 665 mensen vermoord, onder wie een honderdtal vrouwen, kinderen en ouderlingen. De stad zelf was herschapen in één grote ruïne: van de 1.400 huizen bleven er slechts 200 overeind.

11 november 2008 ~ 90de verjaardag van de wapenstilstand

In Tamines in de provincie Namen werden op 22 en 23 augustus 384 mensen koelbloedig afgemaakt als represaille voor een mislukte oversteek van de Samber.

In Leuven tenslotte, hét klassieke voorbeeld van de Duitse *Schrecklichkeit*, doodden Duitse soldaten op 25 augustus en de daaropvolgende dagen 218 burgers omdat enkele Leuvenaars op Duitse soldaten gevuurd zouden hebben. Meer dan tweehonderd anderen werden opgepakt en naar een gevangenenkamp in Münster gedeporteerd. In werkelijkheid hadden twee compagnies van de *Landwehr* in de vallende schemering op elkaar geschoten. Na de wraakactie van de Duitsers bleef van het stadscentrum niet veel meer over: 2.117 van de 9.000 huizen en heel wat historische gebouwen waaronder de Sint-Pieterskerk, de schouwburg, de concertzaal, het Justitiepaleis en de middeleeuwse Lakenhal waar de prestigieuze universiteitsbibliotheek in ondergebracht was, waren in de vlammen opgegaan.

Dit zijn slechts enkele voorbeelden van de vele Duitse gruweldaden. In totaal werden tijdens de maanden augustus en september 1914 ongeveer 5.500 burgers door Duitse soldaten omgebracht.

De morele schade voor Duitsland in het buitenland was enorm. Neutrale zowel als geallieerde landen reageerden met afgrijzen op de Duitse 'verkrachting' van een onpartijdig buurland. De gruweldaden van de *boches* werden breed uitgesmeerd in de wereldpers en droegen bij tot de geallieerde propaganda die de oorlog voorstelde als een strijd tussen 'beschaving' en 'barbarij'. De Duitsers zouden hun imago van 'bloeddorstige Hunnen' lange tijd niet meer kwijtraken.

Op de vlucht

De gruweldaden van het Duitse *Heer* dreven in augustus en september 1914 de burgerbevolking massaal op de vlucht. Uit de brandende steden kwamen duizenden mensen de wegen afgezakt, te voet, met kruiwagens en hondenkarren, met daarop enkele inderhaast bijeengeraapte bezittingen. Hun verhalen over brandschatting, slachtpartijen en verkrachtingen aangericht door de oprukkende Duitse troepen veroorzaakten een collectieve paniek. Dorp na dorp sloeg voor het naderende leger op de vlucht.

In totaal sloegen ongeveer 1.400.000 mensen, dit is een vijfde van de toenmalige bevolking, in augustus en september 1914 op de vlucht voor het oorlogsgeweld. De meerderheid zocht een toevlucht in het neutrale Nederland. 325.000 Belgen vluchtten de Franse grens over, 250.000 anderen waagden de overtocht naar Engeland. De meesten keerden reeds na enkele weken naar België terug. In december was het aantal Belgische vluchtelingen in Nederland tot 200.000 geslonken, in mei 1915 tot 100.000. Vooral welgestelde burgers keerden in het voorjaar van 1915 terug nadat het Duitse gezag met confiscatie van hun bezittingen bedreigd had. Een half miljoen mensen, dit is 6,5 procent van de Belgische bevolking, bracht de oorlog door in ballingschap.

Zeker na de val van Antwerpen vluchtten heel wat Belgen de Nederlandse grens over. De meeste Nederlandse gemeenten organiseerden een gastvrije opvang voor de vluchtelingen. Twee comités, het Nederlandse Comité tot Steun aan Belgische en andere Slachtoffers en de Rijkscentrale Commissie tot Behartiging van de Belangen van de naar Nederland Uitgeweken Vluchtelingen, stonden in voor de organisatie van de huisvesting en voor de hereniging van families.

Het gros van de burgervluchtelingen werd ondergebracht in strikt gereguleerde 'vluchttoorden'. De belangrijkste kampen waren Houtenisse in Zeeland, Nunspeet en Ede in Gelderland, Uden in Noord-Brabant en Gouda in Zuid-Holland. Militairen kwamen terecht in interneringskampen in Zeist, Harderwijk, Gaasterland en Oldebroek. Vrouwen die hun echtgenoot achterna kwamen, werden gehuisvest in naburige gezins- of vrouwenkampen zoals Albertsdorp in de buurt van Zeist.

De levensomstandigheden verschilden sterk van kamp tot kamp. De vluchtelingen probeerden overal zo goed en zo kwaad als het ging, de draad van het normale leven weer op te nemen. Bakkers, kappers en kleermakers openden hun eigen zaak. Overigens waren bijna alle kampen grotendeels autarkisch: ze hadden een eigen kliniek, eetzaal, badhuis, crèches, schoolgebouwen en werkplaatsen.

De Bezetting

De Duitse opmars door België was niet te stuiten. Na de val van Luik en de gevechten aan de Gete trok het grootste deel van het Belgisch veldleger (zo'n 80.000 manschappen) zich op 20 augustus terug binnen de fortenkring rond Antwerpen waar een 70.000-tal vestingsoldaten gelegerd waren. Koning en leger waren vastbesloten om daar stand te houden en de komst van de Franse en Britse troepen af te wachten. Na de slag aan de Marne (6 tot 9 september) werd de Duitse troepenmacht voor Antwerpen echter gevoelig opgedreven. Tussen 28 en 30 september kregen de forten zware beschietingen te verduren. De situatie werd onhoudbaar.

Op 2 oktober werd beslist het veldleger uit de stad te evacueren. Terwijl de vestingtroepen achterbleven om de stad te verdedigen, trok het veldleger zich terug achter de IJzer en de Ieperlee. De inundatie van de IJzervlakte tussen 28 oktober en 2 november veranderde definitief het karakter van de Eerste Wereldoorlog: het betekende het einde van de bewegingsoorlog en het begin van een slopende loopgravenoorlog. Voor de Belgen achter het front brak een tijd van militaire bezetting aan die uiteindelijk vier lange jaren zou aanslepen.

De bestuurlijke organisatie tijdens de bezetting

Vrij snel na de invasie van België maakte de Duitse overheid werk van de bestuurlijke organisatie van de bezette gebieden. Reeds op 26 augustus, zes dagen na de komst van de Duitse troepen te Brussel, benoemde de Duitse keizer General-Feldmarschalk Freiherr Moritz von der Goltz tot gouverneur-generaal voor België en dr. M. von Sandt tot hoofd van het burgerlijk bestuur (*Verwaltungschef*). Op 2 december 1914 werd von der Goltz opgevolgd door Colmar von Bissing.

Het gezag van de gouverneur-generaal in het bezette land was quasi onbeperkt; de verordeningen die hij afkondigde, hadden kracht van wet, en aangezien de gouverneur-generaal zijn macht rechtstreeks van de keizer ontving, was hij regering noch parlement in Berlijn rekenschap verschuldigd.

De *Zivilverwaltung* onder leiding van von Sandt was belast met het dagelijks bestuur van het land. Die was in theorie wél aan de rijkskanselier onderworpen, maar stond in de bezettingspraktijk onder het gezag van het Gouvernement-Generaal. De Duitsers schaften de ministeries van Buitenlandse Zaken, Koloniën en Oorlog af en plaatsten die van Spoorwegen en Scheepvaart, en PTT onder leiding van het Duitse leger. De andere ministeries bleven bestaan, maar werden geleid door Duitse ambtenaren. Het Belgisch recht bleef onaangetast. Wel werden door de Duitsers buitengewone militaire rechtbanken in het leven geroepen.

11 november 2008 ~ 90de verjaardag van de wapenstilstand

Op plaatselijk niveau werd deze bestuurlijke organisatie gekopieerd: elke provincie werd onder het gezag geplaatst van een militair gouverneur, geflankeerd door een *Zivilgouverneur (Präsident der Zivilverwaltung)*. In feite liep het Duitse bestuur parallel aan het Belgische bestuursapparaat, waarbij elke Belgische gezagsdrager – tot en met de stationschef – een Duitse tegenhanger kreeg.

Belangrijke uitzondering hierop vormden de gemeentebesturen. De burgemeester kreeg geen Duitse dubbelganger en de gemeenteraden behielden het vergaderrecht. Overigens was de gemeentelijke autonomie zeer relatief. Bij aanwezigheid van een garnizoen, in de grotere gemeentes, waren ze onderworpen aan de *Kommandantur*. Bovendien leefden de burgemeester en de gemeenteraadsleden onder de voortdurende dreiging van deportatie in geval van weerspannigheid ten opzichte van de bezetter. De gemeentelijke politiekorpsen werden aan het gemeentelijk gezag onttrokken en onder militair gezag geplaatst.

Etappengebied

Pakweg modo driekwart van het Belgisch territorium en enkele kleine stukken van Frankrijk (Givet en Maubeuge) waren afhankelijk van het Gouvernement-Generaal te Brussel. Dit was niet het geval voor West-Vlaanderen, het grootste deel van Oost-Vlaanderen, het westelijk deel van Henegouwen en het uiterste zuiden van Luxemburg. Deze gebieden vormden het zogeheten *Etappengebied*, een zone die onder de uitsluitende bevoegdheid van de militaire overheid viel en waar de verordeningen van de gouverneur-generaal slechts kracht van wet kregen als zij door de bevelhebber van het Duitse Vierde Leger (generaal Sixt von Arnim) overgenomen werden. In dit *Etappengebied* (waarin men dan nog eens de eigenlijke frontzone of het *Operationsgebied* onderscheidde) leefde de bevolking dan ook onder een nog harder bezettingsregime dan in de rest van het land. De kustzone was *Marinegebied*, waar admiraal von Schröder ook bijzondere verordeningen uitvaardigde.

Vechten om te overleven in bezet België

De inval van de Duitsers dompelde de Belgische economie in een zware crisis. Overweldigend was al vrijwel onmiddellijk na de inval het voedselprobleem. België was een zeer dicht bevolkt land, dat al sinds generaties niet meer zelfvoorzienend was. Die onontbeerlijke bevoorrading over zee was nu afgesneden, niet alleen door de invasie zelf, maar ook als gevolg van de geallieerde blokkade. Op het geallieerd embargo uitgevoerd met behulp van de Britse vloot, had Duitsland prompt gereageerd met de mededeling niet in te kunnen staan voor de ravitaillering van de bezette gebieden. Tot overmaat van ramp lag ook de binnenlandse handel nagenoeg stil. Voedselvoorraden, voor zover zij niet door het Duitse leger geplunderd of opgevorderd waren, mochten immers niet over de gemeentegrenzen vervoerd worden.

Het gebrek was het nijpendst in de steden. Om de ergste nood te lenigen werden in augustus 1914 in het hele land door de gemeentelijke overheden en door particuliere liefdadigheidsorganisaties volkskantines geopend en collectes gehouden voor families van soldaten. Al snel werd echter duidelijk dat soortgelijke initiatieven niet zouden volstaan indien de oorlog enkele maanden, laat staan enkele jaren, zou aanslepen. Zonder invoer van levensmiddelen zou België verhongeren.

Het Nationaal Hulp- en Voedingscomité en de Commission for Relief in Belgium

In de Belgische hoofdstad was kort na het binnentrekken van de Duitse troepen door de Amerikaanse ingenieur Heineman, hoofd van de Belgische holding Sofina, een hulpcomité voor de voedselbevoorrading van Brussel gesticht: het Comité Central de Secours et d'Alimentation. Het werd voorgezeten door Ernest Solvay en kon rekenen op de krachtige steun van burgemeester Adolphe Max en van de leidende figuren van de grote Brusselse industriële en financiële instellingen.

Omdat al heel snel ook niet-Brusselse gemeentelijke organisaties een beroep deden op het hulpcomité, groeide het Comité Central eind oktober 1914 uit tot een landelijke organisatie: het Comité National de Secours et d'Alimentation / Nationaal Hulp- en Voedingscomité. Dit comité slaagde er in oktober 1914 na moeizame onderhandelingen in om de export van levensmiddelen naar België opnieuw op gang te krijgen. Nadat men van het Duitse Gouvernement-Generaal in Brussel de verzekering gekregen had dat hulpgoederen niet opgevorderd zouden worden door het Duitse leger, stemde het Britse Foreign Office er mee in om haar economische blokkade te doorbreken voor voedselhulp voor de Belgische bevolking.

Er werd overeengekomen dat de Commission for Relief in Belgium, een neutrale organisatie met kantoren in Londen, New York, Brussel en Rotterdam, met geld van de Belgische regering in Le Havre en van giften, levensmiddelen voor België zou aankopen die per schip naar Rotterdam gebracht zouden worden. De voedingswaren zouden van Nederland via binnenvaartschepen naar België gebracht worden en door het Nationaal Hulp- en Voedingscomité onder toezicht van de Amerikaanse en Spaanse gezanten onder de bevolking gedistribueerd worden.

Het belang van het Nationaal Hulp- en Voedingscomité en van de Commission for Relief kan niet genoeg onderstreept worden. Ondanks heel wat moeilijkheden slaagden zij er in een heel land dat militair bezet was en al sinds mensenheugenis niet meer in zijn eigen voedselbehoeften voorzag, vier jaar lang van overzee te bevoorraden. De hele oorlog lang werden bijna tien miljoen mensen (Belgen en vanaf maart 1915 ook Noordfransen) gesteund. In totaal werd één miljard dollar steungeld bijeengebracht en vijf miljoen ton voedsel verscheept ter waarde van 880 miljoen dollar, een som groter dan de toenmalige Amerikaanse staatsbegroting.

De ravitaillering van België vond internationaal grote weerklank. Er kwamen giften uit alle neutrale landen van Europa, uit Groot-Brittannië, uit Australië, Nieuw-Zeeland, Indië, Zuid-Afrika, Latijns-Amerika, China, maar vooral uit de Verenigde Staten en Canada waar Herbert Hoover, directeur van de Commission for Relief, een grootscheepse campagne ten voordele van het Belgische volk opzette. Ook vooraanstaande Belgen droegen hun steentje bij om de buitenlandse publieke opinie te sensibiliseren voor het lot van de Belgen.

De voedselvoorziening

Om de voedselbevoorrading in België in goede banen te leiden, werden zowat alle levensmiddelen op de bon gezet. Er werden brood- en huishoudkaarten verspreid met aanduiding van het aantal rantsoenen waarop een gezinshoofd recht had en maximumprijzen uitgevaardigd voor de meerderheid van de voedingswaren. Bakkers kregen nauwkeurige instructies met betrekking tot het gewicht en de samenstelling van het brood.

De producten ingevoerd door het NHVC werden gerantsoeneerd verkocht in de Komiteitswinkels. Wie geen geld had, kreeg de voedselpakketten gratis. Behoeftigen konden voorts terecht in één van de ontelbare soepkeukens waar dagelijks brood en soep geserveerd werd. De kinderen kregen maaltijden op school en er waren speciale programma's voor zuigelingen.

De Belgen maakten massaal gebruik van de volkskantines en soepkeukens van het NHVC. Midden 1917 stonden 3.032.000 Belgen, dit is 40% van de bevolking, in de rij voor soep.

Hoewel de burgerlijk paternalistische aanpak van de Commission en van het NHVC soms enige wrevel verwekte en de kwaliteit van het voedsel vaak te wensen overliet, overheerste bij de bevolking een gevoel van dankbaarheid jegens het Amerikaanse volk voor de onafgebroken toevloed van levensmiddelen, kledij en schoenen. In Brussel pronkten vaderlandslievende burgers na het verbod op Belgische insignes van 26 juni 1915 met de *Stars and Stripes* en werd elke Amerikaanse feestdag gevierd, tot Sint-Valentijnsdag toe. De winkels van het Comité heetten 'Amerikaanse winkels' en Belgische vrouwen borduurden met zorg de Amerikaanse graanzakken die dan als kussenslopen voor liefdadige doeleinden verkocht werden.

Woekerprijzen

Via de komiteitswinkels werd aan de bevolking om de veertien dagen een voedselpakket verstrekt. Ondanks de enorme aangevoerde hoeveelheden bleef het beschikbaar rantsoen per persoon echter zeer bescheiden. Daarbuiten was er voor de gewone man weinig of niets te krijgen, en zeker niet aan betaalbare prijzen. Boter, koffie en eieren waren in de meeste steden nog uitsluitend op de zwarte markt tegen woekerprijzen te koop. In juli 1916 kostte in Brussel vlees 7 à 10 frank het kilo, koffie 10 à 12 frank, boter 8,50 frank en eieren 28 centiemen. Ter vergelijking: een ongeschoolde arbeider in de Leuvense Brasseries Artois verdiende in de periode 1914-1917 0,30 frank per uur, een geschoolde arbeider 0,42 frank.

Om te verhinderen dat burgers tussen twee voedselbedelingen in aan woekeraars overgeleverd zouden zijn, werden vanaf 1916 stedelijke winkels geopend waar een aantal levensmiddelen gerantsoeneerd verkocht werden, onder andere suiker, zout, koffie, chicorei, rijst, smout, spek en haring. De rantsoenen werden bepaald volgens de beschikbare hoeveelheden.

Naarmate de oorlog voortduurde, verslechterde de voedingssituatie. Na twee jaar bezetting waren in 1916 de inlandse voedselvoorraden volledig opgebruikt en werd het gebrek nijpend. In 1917 kon de Commissie van de 1.200 kilocalorieën per persoon per dag die zij als 'voedingssupplement' aan behoeftigen hoopte te kunnen uitdelen, maar 54 procent daadwerkelijk uitreiken. Op de zwarte markt werd tijdens de winter van 1917 voor veel levensmiddelen vijf keer de vooroorlogse prijs betaald; het jaar daarna zelfs meer dan tien keer. In 1918 kostte een kilo boter in Brussel 52 frank!

De excessieve prijsstijgingen van alle levensmiddelen waren het gevolg van schaarste, maar vooral ook van de centralisering van levensmiddelen door de bezetter. De Duitsers brachten alle in België zelf voortgebrachte waren in *Zentralen* onder (de *Kartoffelzentrale*, de *Butterzentrale*, de *Ölzentrale* enzovoort) die het monopolie op de verkoop kregen. Dit wakkerde de woekerzucht onder de boeren aan: liever dan hun waar tegen vastgestelde prijzen aan de *Zentralen* te verkopen, hielden zij het merendeel van hun productie achter voor de zwarte markt.

Aardappelschaarste

Ravitaillering, komiteitswinkels en voedselprijzen... zeker vanaf de tweede helft van de bezetting waren het dé gespreksonderwerpen bij uitstek. In de grote steden bezorgde vooral de aardappelduurte de burgers kopzorgen. Aardappelen konden niet verkregen worden in de Amerikaanse winkels. De Commission for Relief in Belgium voerde voornamelijk tarwe, rijst, spek, smout, bonen, erwten, maïsmeel en conserven in en werd in de volksmond al vlug gedoopt tot 'Cerealen, Rijst en Bonen'. In de loop van de bezetting ging de prijs voor een kilo aardappelen pijlsnel de hoogte in. De aardappelpolitiek van de Duitsers was hier niet vreemd aan.

11 november 2008 ~ 90de verjaardag van de wapenstilstand

In Brussel hadden de verordening "over het vaststellen der beschikbare voorraden aardappelen" die stipuleerde dat alle stocks vanaf 50 kilogram aangegeven moesten worden en het daaropvolgend besluit met betrekking tot de maximumprijzen voor aardappelen, tot gevolg dat aardappelen totaal van de markt verdwenen. De boeren, bang dat ze verplicht zouden worden om hun oogst aan de vastgestelde prijzen af te staan, deden hun uiterste best om het Duitse opzet te saboteren. Ze hielden hun voorraden verborgen voor verkoop op de zwarte markt.

De stedelingen trokken daarop massaal naar het platteland om zich zelf te bevoorraden. Vanaf maart 1916 zaten de Brusselse trams naar Diegem, Vilvoorde en Berchem dagelijks stampvol met mensen die uitgerust met zakken, koffers en boodschappennetjes aardappelen gingen kopen tegen een veelvoud van de opgelegde prijs. Dit was niet zonder gevaar. Aangezien etenswaren niet over de gemeentegrenzen vervoerd mochten worden, liep men steeds het risico door Duitse agenten betrapt te worden. Aardappelsmokkelaars die weigerden hun waar af te staan en probeerden te ontsnappen door van de tram te springen, werden zonder pardon neergeschoten. Sommigen gaven er dan ook de voorkeur aan om 's nachts hun kans te wagen en de velden te plunderen.

Anderen gingen zelf tuinieren. Overal werden gemeentelijke gronden vrijgegeven voor het kweken van groenten en aardappelen. Zo'n 5.000 hectare grond werd onder de vorm van volkstuintjes ter beschikking gesteld van behoeftige gezinnen. In betere kringen ontstond vanaf het voorjaar 1916 de gewoonte om elkaar een zakje patatjes cadeau te doen, zoals vroeger pralines.

Erzatsproducten

Ondanks de inspanningen van de Commission for Relief en van het Nationaal Hulp- en Voedingscomité viel de import van levensmiddelen drastisch terug. In 1913 werden meer levensmiddelen geïmporteerd dan gedurende de vier oorlogsjaren samen. De manke bevoorrading had een grote impact op het dagelijks leven. Elke dag opnieuw rees de vraag of men wel voldoende eten op het bord zou krijgen. Mannen, vrouwen en kinderen stonden zomer en winter vaak urenlang aan te schuiven om voedsel te bemachtigen. In de lente van 1917 waren de rijen in Antwerpen zo lang dat de mensen om vier uur 's ochtends al stonden te wachten om pas rond elf uur hun kom soep en stuk brood te krijgen!

Om aan de hongersnood te ontsnappen en om toch een beetje afwisseling in het menu te brengen, ging men op zoek naar alternatieven voor steeds schaarser wordende producten als koffie, tabak en olie. Kookboekjes met 'oorlogsrecepten' op basis van die vervangproducten kenden een gretige afname.

De burgerij in nauwe schoentjes

Naarmate de oorlogsmoanden zich aaneenregen, breidde de miserie zich uit naar alle lagen van de bevolking. Ook de kleine burgerij kreeg uiteindelijk af te rekenen met honger en armoede. Voor deze nieuwe armen was het evenwel niet evident om als gewone steuntrekkenden uren in de rij te staan voor een kom soep en een homp brood.

Om de burgerij de vernedering van de gaarkeuken en de voedselbon te besparen, werden in Brussel in januari 1915 zogenaamde 'economische spijshuizen' ingericht waar voor 35 centiemen maaltijden gekocht konden worden om mee te nemen naar huis. De maaltijd kon ook ter plaatse geconsumeerd worden – men kreeg dan behalve soep, vlees, aardappelen en groenten, ook brood en koffie – maar men betaalde wel 45 centiemen. Eigenlijk kostten de maaltijden respectievelijk 65 en 75 centiemen, maar voor hulpbehoevenden pasten het NHVK en de gemeenten het verschil bij. De economische restaurants kenden heel wat bijval. In oktober 1915 telde Brussel al 57 refters die dagelijks 12.000 maaltijden verzorgden.

De oorlogsmode

Ondanks de voedsel-, steenkolen- en kledingdistributie van het Comité, ondanks de inzet van de gemeentelijke overheden en ontelbare liefdadigheidsinitiatieven (de Melkdruppel voor zwangere vrouwen en zuigelingen, de Noenmalen der Zwakke Kinderen, de Bijtjes voor kinderen, het Nationaal Werk voor Oorlogswezen, de Bescheiden Hulp voor de kleine burgers enzovoort) nam de schaarste alsmat toe. Net als in de negentiende eeuw besteedden arbeiders het leeuwendeel van hun inkomen aan het pure overleven. Voor kledij was geen geld meer.

De mensen zagen er steeds sjofeler uit. Leer en laken waren een vooroorlogse luxe en zelfs deftige lieden droegen schoenen met houten zolen en gekeerde jassen. Men recycleerde oude tapijten tot pantoffels. Linnen voor ondergoed of handdoeken was niet meer te verkrijgen. In de Brusselse hotels waar de Duitse officieren logeerden, werden de bedden opgemaakt met tafelkleden. In de volkswijken verspreiden ziekten zich sneller dan vroeger omdat beddengoed, washandjes en luiers zo versleten waren dat men ze nauwelijks meer durfde te wassen. Tegen maart 1918 verknipten zelfs de adellijke dames van de hoofdstad hun gordijnen tot jurken.

Niet iedereen leed onder de bezetting. Oorlogswokeraars, zwartemarkthandelaars, smokkelaars allerhande en vooral ook boeren beleefden gouden tijden. Heel wat landbouwers konden door hun oorlogswinsten hun hypotheekenvroegd terugbetalen. De deposito's in de spaarkas van de Boerenbond liepen op van 16,5 miljoen frank in 1914 tot meer dan 171 miljoen in 1918! Boeren kochten bont en juwelen voor hun vrouwen en dochters, en droegen de Duitse merken met balen tegelijk naar de bank of de notaris, vaak zonder zich de moeite te getroosten het geld zelf te tellen.

Het bezettingsregime

België veranderde in de periode 1914-1918 letterlijk en figuurlijk in een gevangenis. Letterlijk, want het land werd nagenoeg hermetisch afgesloten van de buitenwereld. In het noorden, langs de grens met Nederland, brachten de Duitsers een kilometerslange hoogspanningsdraad van 50.000 volt aan om te verhinderen dat mannen België zouden ontvluchten en zich aansluiten bij de geallieerde legers. Langs de kant van de Noordzee en de Franse grens vormden de Duitse frontlegers een nog moeilijker te nemen barrière. En om oost- en zuidwaarts te reizen was toestemming van de bezetter vereist.

Figuurlijk, want België werd omgevormd tot een politiestaat. Vier jaar lang dirigeerde de Duitse bezetter het openbaar leven met ijzeren hand: honderden verordeningen werden op straat aangeplakt, een strenge censuur legde de pers aan banden, 'ongewenste personen' werden gearresteerd en naar Duitse krijgsgevangenkampen gedeporteerd, duizenden arbeiders werden verplicht tewerkgesteld in Duitsland en in de frontstreek, en honderden burgers werden (meestal op beschuldiging van spionage) terechtgesteld.

Hoewel het leven onder de bezetting sterk verschilde naargelang de plaats waar men woonde (in de stad of op het platteland, in het *Etapengebiet* of in het Gouvernement-Generaal) en vaak afhankelijk was van het individuele karakter van hooggeplaatste Duitse militairen, was de bezetting nergens gemakkelijk te dragen. België kwam in 1918 dan ook zwaar getekend uit de oorlog.

Het dagelijks leven

Getuigenissen uit de tijd van de bezetting beschrijven allen hoe benauwend plaatselijk het leven opeens geworden was. Zoals in vroeger eeuwen werd voor de Belgen de horizon versmald tot de grenzen van de gemeente: reizen was duur en tijdrovend, en in sommige gevallen gewoonweg onmogelijk want niet toegelaten door de bezetter. Voor elke verplaatsing moesten *Passierscheine* worden aangevraagd die geld kostten en niet altijd verleend werden.

Nieuws was bijzonder schaars. De Duitsers voerden een strenge censuur in op correspondentie (alle brieven moesten open verzonden worden) en op alle drukwerk, met als gevolg dat de meeste Belgische dagbladen publicatie staakten. Weliswaar liet de bezetter bepaalde buitenlandse kranten zoals *De Nieuwe Rotterdamse Courant* toe, maar dan nog gebeurde het geregeld dat de artikels als niet neutraal genoeg beoordeeld werden en de bewuste kranten geconfisqueerd werden. Sporadisch konden geallieerde kranten het land binnengesmokkeld worden. Deze werden dan tegen grof geld verkocht.

Het meeste nieuws vernam de burgerbevolking van de aanplakbiljetten die dagelijks in de straten verschenen. De berichten over de triomfen van het Duitse leger (de zogenaamde *Mededeelingen van het Duitse Generaal-Gouvernement* die in drie talen gepubliceerd werden) waren zó uitgebreid en de verordeningen van de bezettende macht zó talrijk dat ze het stadsbeeld gingen overheersen. De Belgen brachten uren door met het lezen van al die affiches, maar maakten er ondertussen wel een erezaak van om er geen woord van te geloven...

Wellicht het moeilijkst om dragen was de onwetendheid over het lot van de soldaten aan het front. Maandenlang leefden vele gezinnen in martelende onzekerheid over het feit of hun zoon of vader nog wel in leven was. Weliswaar opereerden in de frontstreek heel wat smokkelaars die brieven tussen het IJzerfront en het bezette gebied overbrachten, maar toch kon uiteindelijk slechts een fractie van alle ongeruste moeders, echtgenotes en verloofden gelukkig gemaakt worden met een briefje van hun soldaat.

Opeisingen

Toen Duitse troepen op 20 augustus in de namiddag Brussel binnentrokken, werd in ruil voor een vreedzame bezetting van de stad naast 68.000 kilogram brood en vele tienduizenden kilo's vlees, groenten en andere levensmiddelen, een oorlogsschatting van 50 miljoen frank geëist, te betalen binnen de drie dagen. De bij de doortocht toch al flink gehavende provincie Brabant moest vóór 1 september 1914 de reuzensom van 450 miljoen afdragen. Deze absurde heffingen lokten heel wat reactie uit, ook in Berlijn waar de kanselier en het Ministerie van Binnenlandse Zaken de legerleiding waarschuwden voor hongeropstanden in het bezette land. Uiteindelijk werd 'overeengekomen' dat België maandelijks 40 miljoen aan de Duitse overheid zou betalen als tussenkomst in de administratiekosten van het bezette land en in de onderhoudskosten van het Duitse leger. Alle eerder geheven oorlogsschattingen werden kwijtgescholden.

In de loop van de bezetting werd de fiscale druk verder opgeheven. Vanaf november 1916 moest maandelijks 50 miljoen en vanaf mei 1917 zelfs 60 miljoen afgedokt worden. Er werden bovendien geregeld eenmalige heffingen en strafheffingen opgelegd. Dit laatste gebeurde als gemeenten zich op één of ander punt weerspanning gedroegen tegenover de bezetter, als ze protesteerden tegen heffingen of verordeningen of als burgers er de nationale feestdag vierden bijvoorbeeld.

11 november 2008 ~ 90de verjaardag van de wapenstilstand

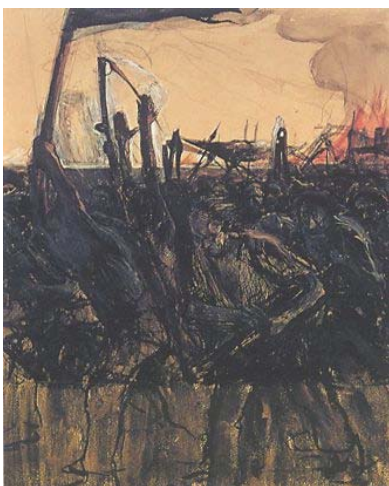
En het bleef niet bij geldelijke belastingen alleen. De hele bezetting lang kreeg de bevolking af te rekenen met telkens hernieuwde bevelen om goederen in te leveren. Er ging geen week voorbij zonder dat één of andere verplichte aangifte werd afgekondigd. Al in de eerste weken na de inval waren alle automobielen, karren, koetsen en paarden uit het straatbeeld verdwenen. In december eiste de bezettende macht alle fietsen op. Wie nog fietste, werd neergeschoten. Deze maatregel werd later opnieuw ingetrokken, maar toen moest men alle motor- en rijwielbanden, onverschillig of deze nieuw of gebruikt zijn, inleveren. Ook muil dieren, trekossen, duiven en alle honden die, "aan de schouders gemeten, meer dan 40cm hoog zijn" werden in beslag genomen.

Bomen werden met hele parken en lanen tegelijk door het leger omgehakt, bij voorkeur notelaars voor het vervaardigen van geweerkolven. De bezetter had het voorts gemunt op kledingstukken, schoenen, matten, wollen kussens en matrassen, en vooral op alle mogelijke voorwerpen in tin, koper en nikkel, als grondstoffen voor de wapenproductie. Vanaf de herfst van 1916 was geen huis meer veilig voor inspectie en opeising. Sommige burgers probeerden de Duitsers voor te zijn door de begeerde goederen te begraven in de tuin of te verstoppen onder de vloer of in de kelder, maar dit had enkel tot gevolg dat de Duitse soldaten de binnengedrongen huizen nog grondiger doorzochten en zelfs parketvloeren openbraken. Soms sloegen soldaten en officieren voor eigen rekening aan het opvorderen en namen ook geld en zilverwerk uit de burgerhuizen mee.

Ook publieke goederen (standbeelden, klokken, antiquiteiten) en volledige fabrieksuitrustingen verdwenen richting Duitsland. Door het gebrek aan grondstoffen en aan afzetmarkten hadden veel fabrieken al spoedig na de bezetting de poorten moeten sluiten. Deze vielen vanaf 1917 aan systematische afbraak ten prooi. Een consortium van firma's, de zogenaamde *Abbaugruppe*, liet Russische krijgsgevangenen Belgische fabriekshallen en hoogovens ontmantelen. De *Gruppe* zou haar winstgevend werk voortzetten tot in de laatste weken van de oorlog en de metaalnijverheid van Luik en Charleroi herleiden tot lege fabrieksgebouwen met hier en daar een hoopje oud schroot.

Bezetterstijd

De Duitsers drongen bezet België de Duitse tijd op. Aanplakbiljetten kondigden begin november 1914 aan dat de klok in België een uur vooruit gezet werd, "op de normale Centraal-Europese tijd". *L'heure boche* werd door de bevolking echter niet aanvaard en men hield hardnekkig vast aan het Belgische uur. Om energie te besparen voerde de bezettende macht in de zomer van 1916 ook nog eens de zomertijd in. Bezetterstijd en Belgische tijd scheelden nu maar liefst twee uur. Deze ambigue situatie werd enigszins rechtgetrokken toen bekend geraakte dat de Franse regering (en dus waarschijnlijk ook de Belgische regering in Le Havre) eveneens op de zomertijd was overgegaan, zodat ook de meest rechtgeaarde patriot met gerust hart de klok een uur kon vooruitzetten, op de 'vaderlandse tijd' (die nog steeds één uur achteruitliep op de Duitse tijd).

Op 20 november 1916 maakte de Duitse overheid bekend dat vanaf 21 november alle openbare instellingen, hotels, winkels, restaurants, schouwburgen en bioscopen in Brussel om half acht 's avonds gesloten moesten worden. Niemand mocht op straat lopen zonder toestemming van de *Kommandantur*. Het leven in de hoofdstad werd elke dag een beetje moeilijker en somberder.

Midden december 1916 werd het verplichte sluitingsuur weer opgeheven, maar toen in 1917 in het *Etappengebied* de avondklok ingesteld werd, werd in één moeite door heel België verplicht te verduisteren. De mensen zaten van in de vroege vooravond in hun huizen opgesloten, een toestand die door de schaarste aan kolen, kranten en koffie en door het gebrek aan nieuws van familieleden en vrienden aan het front, aanzette tot piekeren en bijdroeg tot een sfeer van algehele ontmoediging.

11 november 2008 ~ 90de verjaardag van de wapenstilstand

Zeker vanaf de derde oorlogswinter begon de militaire bezetting zwaar door te wegen op de bevolking. De bewegingsvrijheid van de burgers werd steeds verder beknot. In januari 1917 verordende de bezettende macht dat alle mannen geboren tussen 1877 en 1900 zich voortaan maandelijks minstens één keer moesten aanmelden bij de *Meldeämter*, waar ook vergunningen voor reizen, verhuizingen of seizoenarbeid dienden te worden aangevraagd.

Met deze controles wilde men voorkomen dat weerbare mannen zouden vluchten om het geallieerd leger te vervoegen. De vluchtpogingen langs de Nederlandse grens bleven immers doorgaan, ook nadat de Duitsers er in de lente van 1915 een elektrische hoogspanningsdraad gespannen hadden. Naar schatting 32.000 man slaagde er in om vanuit het bezette land toch nog het Belgische front te bereiken. Hoeveel Belgen een vluchtpoging met het leven bekochten omdat ze neergeschoten of geëlektrocuteerd werden, of door de Duitsers gearresteerd en naar een gevangenkamp gedeporteerd werden, is onbekend.

Verplichte tewerkstelling in Duitsland

Tijdens de controles bij de *Meldeämter* werden brochures van het *Deutsche Industriebüro* verspreid waarin Belgische arbeiders opgeroepen werden om naar Duitsland te gaan werken. In deze brochures spiegelde men de Belg een zeer "comfortabel" en "waardig" bestaan voor en stelde men hoge salarissen en steun aan de familie thuis in het vooruitzicht. De Duitsgezinde pers ondersteunde de actie van het *Deutsche Industriebüro* door brieven te publiceren van enthousiaste Duitsland-gangers met gloedvolle beschrijvingen van het goede leven aldaar.

Er meldden zich echter maar weinig kandidaat-arbeiders aan. De Belgen geloofden niet in de dure beloften van de Duitsers. Van de teruggekeerde politieke gevangenen wist men dat ook in Duitsland schaarste heerste. Bovendien stuitte een aanmelding voor arbeid ten dienste van het *Reich* velen tegen de borst. Tegen maart 1916 waren slechts twaalfduizend mannen oostwaarts getrokken, terwijl de op kruissnelheid draaiende oorlogsindustrie honderdduizenden arbeiders nodig had.

Naarmate de oorlogsinspanning in Duitsland steeds verder opgevoerd werd en van de Duitse burgers almaar groter offers gevraagd werden, slonk het geduld met de Belgische werklozen. Steeds meer stemmen gingen op voor gedwongen tewerkstelling in de oorlogsindustrie van het *Reich*. België, zo redeneerde men, was barstensvol bruikbaar materiaal en mankracht, dus waarom zouden die niet in het voordeel van het Rijk aangewend worden? Waar diende een veroverd gebied anders voor? Onder druk van industrie en legertop werd op 28 september 1916 de massale deportatie van Belgische arbeidskrachten naar Duitsland gedecreteerd. "Ledige en werkloze" Belgen zouden voortaan op transport naar Duitsland gesteld worden...

In de praktijk bleek het niet altijd gemakkelijk om te bepalen wie onder deze noemer viel. De gemeenten en de plaatselijke Comités van het NHVC weigerden immers de lijsten met werklozen aan de Duitsers over te maken, een houding die menige stad met een fikse geldboete en deportatie van de burgemeester en/of verscheidene gemeenteraadsleden moest bekopen. De Duitsers gebruikten dan maar de bevolkingsregisters en hun lijsten van het *Meldeamt* om geschikte arbeidskrachten te selecteren. Het gebeurde ook dat men eenvoudigweg alle mannen boven de zeventien op de *Kommandantur* ontbood of dat Duitse soldaten in het wilde weg mannen begonnen in te rekenen. In Brussel vond de eerste deportatie van werklieden plaats op 20 januari 1917. Alle mannen die tijdens de voorafgaande dagen een gele kaart van de politie gekregen hadden, moesten zich die dag 's morgens vroeg in het Zuidstation aanmelden voorzien van schoenen, dekens en warme kleren.

11 november 2008 ~ 90de verjaardag van de wapenstilstand

Na de selectie (oude mannen, zieken, boeren, artsen, ambtenaren en arbeiders in nutsbedrijven zoals de gasfabriek waren in principe vrijgesteld) werden de geschikt bevonden mannen in onverwarmde veewagens, zonder water of sanitair, weggevoerd naar zogeheten *Verteilungsstellen*: deels geëvacueerde krijgsgevangenkampen in afgelegen streken in Noord- en Oost-Duitsland, zwaar bewaakt en omgeven met hoge omheiningen van prikkeldraad. De gedeporteerden werden er ondergebracht in onverwarmde barakken terwijl het er in de winter van 1916 geregeld 20 graden vroom, en karig gevoed. Na verloop van tijd verlieten de werkgeschikten en werkwilligen de kampen om in munitiefabrieken of op scheepswerven te gaan werken. Ze verrichtten er zware arbeid en leefden in omstandigheden die dikwijls niet veel beter waren dan in de kampen.

Gedeporteerden die weigerden te werken, werden naar strafkampen afgevoerd en stelselmatig mishandeld. Men sloot hen op in benauwde cellen, hongerde hen uit of dwong hen urenlang buiten in de sneeuw te staan. De bewakers waren genadeloos. Sommige gedeporteerden stierven bijna onmiddellijk na aankomst in de kampen, anderen bezweken na korte tijd aan ontbering of ziekte. Zieke en gebrekkige mannen die het *Reich* niet langer van dienst konden zijn, werden zonder enige medische verzorging gerepatriëerd. De terugkeer van de magere, soms zelfs stervende dwangarbeiders, maakte op de Belgische bevolking zo mogelijk een nog diepere indruk dan hun deportatie.

De verplichte tewerkstelling in Duitsland verwekte in het hele land een golf van verontwaardiging. Kardinaal Mercier bestempelde in zijn *Alarmkreet* van 7 november 1916 de verplichte tewerkstelling als slavernij ten dienste van de Duitse oorlogsdoelen: "de naakte waarheid is dat elke gedeporteerde arbeider (...) de plaats innemen zal van een Duitse arbeider die naar het leger zal moeten."

Ook in het buitenland lokte de brutale exploitatie van de Belgische bevolking heftige reacties uit. Het Vaticaan, de Verenigde Staten, Spanje en zelfs kleine staten als Zwitserland tekenden officieel protest aan. De Nederlandse regering herinnerde Berlijn aan de in 1914 gegeven verzekering dat de gevluchte Belgen veilig naar huis konden terugkeren, wat de meesten toen ook hadden gedaan. Von Bissing, bevreesd voor opstanden in de bezette gebieden en voor internationale schande, kon kardinaal Mercier er toe brengen om een smeebrief te richten aan keizer Wilhelm. Dit liet de keizer toe zonder gezichtsverlies de maatregel genadiglijk op te schorten en zo mochten vanaf maart 1917 de dwangarbeiders uit het Gouvernement-Generaal weer naar huis komen.

Er vonden in de daaropvolgende maanden wel nog transporten van arbeiders uit het Gouvernement-Generaal naar de verdedigingswerken in de frontstreek plaats. In het *Etappengebied* waar de militairen oppermachtig waren, kwamen de gedeporteerden zelfs *niet* naar huis, hoewel de keizerlijke beslissing gold voor heel België, en gingen de opeisingen door tot aan de wapenstilstand. Ze werden er integendeel steeds massaler en willekeuriger. In Gent heerste in de lente van 1918 een ware mensenjacht waarbij zowat iedereen kon worden opgepakt.

In totaal werden in België 120.665 mannen voor verplichte tewerkstelling opgeëist. Van de weggevoerde Belgen kwamen er tijdens de dwangarbeid 2.614 om het leven (van wie 1.316 in Duitsland en de rest in de *Zivilarbeiterbataillone* die aan het Duitse front in Noord-Frankrijk en aan de IJzer loopgraven en onderaardse schuilplaatsen moesten graven). De 'gelukkigen' die wel naar huis terugkeerden, waren voor het leven getekend. Velen kwamen gebrekkig terug, met bevroren ledematen of krom van de reuma, en psychisch geknakt. In de jaren na de repatriëring bezweken nog vele honderden van hen aan de directe gevolgen van de deportatie.

11 november 2008 ~ 90de verjaardag van de wapenstilstand

Het verzet

Het verzet tegen de Duitse bezetters nam verschillende vormen aan. Een gewapend ondergronds leger bestond niet, net zomin als er sprake was van militaire collaboratie. Maar illegale spionagenetten overspanden het hele land en sabotage-eenheden brachten geregeld schade toe aan de Duitse infrastructuur. Ontsnappingsketens hielpen jonge mannen België te ontvluchten om zich bij het geallieerde leger aan te sluiten en verzetsorganisaties smokkelden frontbrieven over de grens.

En er was uiteraard de verzetspers... Aan de vooravond van de bezetting had de overgrote meerderheid van de Belgische kranten publicatie gestaakt liever dan zich aan de Duitse censuur te onderwerpen. Na verloop van tijd werd hun plaats ingenomen door bladen die gesubsidieerd of minstens beschermd werden door de Duitse overheid.

Deze kranten kwamen niet openlijk voor hun Duitsgezindheid uit, maar probeerden op min of meer subtiële manier de gunst van de publieke opinie voor de bezetter te winnen.

Blaadjes van het vaderlands verzet als *De Vrije Stem*, *Le Belge* en andere trokken zwaar van leer tegen deze *feuilles embochées* die ondanks alles door het van ander nieuws verstoken publiek gekocht werden. Legendarische roem verwierf daarbij de *Libre Belgique* (ondertitel: "bulletin de propagande patriotique régulièrement irrégulier, ne se soumettant à aucune censure") die ondanks een ware klopjacht door de Duitse autoriteiten de hele bezetting door gedrukt en nationaal verspreid werd, en eenmaal zelfs bij von Bissing op kantoor bezorgd werd!

Behalve de sluipers circuleerden in bezet België ook allerlei spotschriften, pamfletten, voorspellingen en andere die vaak met de hand werden gekopieerd en verder verspreid. Andere symbolen van de verzetsgeest waren figuren als Adolphe Max, de burgemeester van Brussel die om zijn onverzettelijke houding tegenover de bezetter naar Duitsland gedeporteerd werd, en kardinaal Mercier, die in zijn herderlijke brieven de Belgische patriotten een hart onder de riem stak.

21 juli, hoogdag van het passief verzet

Bleef het actief verzet tegen de Duitse overheid beperkt tot een relatief klein deel van de bevolking; het passief verzet was gedurende de hele bezetting algemeen. De traditionele hoogdag voor het Belgisch patriottisme en het passief verzet was de nationale feestdag, zeker in de hoofdstad van het land. Hoe de Duitsers ook probeerden om de verzetsgeest te onderdrukken; de Brusselaars vonden altijd wel een spitsvondigheid om de Duitse verordeningen te omzeilen. Toen de bezetter op 26 juni 1915 het "op uitdagende wijze dragen, uitstellen of anderszins in 't openbaar vertonen van Belgische kenteekens" verbood, gingen dames, de ene gekleed in zwart, de tweede in geel en de derde in rood, in groep wandelen en staken de heren een groen klimopblaadje in het knoopsgat van hun vest als teken van hoop, trouw en standvastigheid.

Genadeloze repressie

De Duitsers traden bijzonder repressief op tegen elke vorm van verzet. Werd moreel verzet al zwaar bestraft met boetes, opsluiting of deportatie, op actieve hulp aan de tegenpartij (spionage of het "de vijand toevoeren van manschappen") stond de doodstraf. Militaire aanplakbiljetten berichtten met ijzige regelmaat over veroordelingen door de Duitse militaire tribunalen en executies. Volgens één telling werden gedurende de hele bezetting in totaal 1.135 actieve leden van inlichtingen- of ontsnappingsdiensten gefusilleerd of in gevangenschap omgebracht.

11 november 2008 ~ 90de verjaardag van de wapenstilstand

Tijdens de bezetting werden enkele honderden vrouwen veroordeeld voor spionage, voor het opzetten van en meewerken aan vluchtroutes of voor andere verzetsdaden, en naar de vrouwengevangnissen van Siegburg en Delitz gedeporteerd. Elf vrouwen werden gefusilleerd: Louise Derache, Mathilde Desmet, Emilie Dhont, Elise Grandprez, Gabrielle Petit, Prudence Preenen-De Smet, Pauline Rameloo, Emilie Schatteman, de Engelse Edith Cavell en de Franse Anne Bénazet en Flore Lacroix.

Het activisme

Niet alle Belgen waren even vaderlandsgezind. Vrij snel na de Duitse inval ontstond bij een kleine groep van jonge, ontevreden flaminganten de idee dat de Vlamingen van de oorlog en vooral van de Duitse bezetting gebruik moesten maken om hun wensen te realiseren. Ze kenden zichzelf de eretitel 'activisten' toe om zich te distantiëren van de 'passieven': Vlaamsgezinden die meenden dat het taalvraagstuk een interne kwestie was, die moest wachten tot na het herstel van de Belgische onafhankelijkheid.

Na de Duitse nederlaag werden de verwezenlijkingen van het activisme teniet gedaan en de aanhangers vervolgd. De hele activistische top werd in een reeks processen tot zware straffen veroordeeld, doorgaans bij verstek. De meeste activistische leiders en een groot aantal professoren en studenten van de Vlaamse Hogeschool waren in het najaar 1918 immers naar Duitsland of Nederland gevlucht.

De Bevrijding

Het nieuws van de Duitse wapenstilstand op 11 november 1918 werd in België met grote vreugde onthaald.

Feitelijk hadden de Duitse troepen tussen Schelde en Samber al op 5 november het vechten zo goed als opgegeven en plunderend en stelend de terugtocht aangevat. Tot op het laatste moment werden fabrieken ontmanteld en werd meegenomen wat nog meegesleept kon worden. Meubels, serviezen, tapijten en schilderijen werden op karren geladen en meegevoerd naar Duitsland. Om de opmars van het Belgische leger maximaal te hinderen, werden bruggen en spoorwegen opgeblazen en schepen en elektriciteitscentrales vernield. De burgerbevolking hield zich gedeisd. Met het einde van de bezetting in zicht voelde niemand zich geroepen het Duitse leger ook maar een strobreed in de weg te leggen.

In de hoofdstad verliep de dag van de wapenstilstand in mineur. Bij het Noordstation was een vuurgevecht ontstaan tussen opstandige Duitse soldaten en officieren; enkele verdwaalde kogels hadden daarbij een Brusselse agent en een jongen van veertien gedood. Her en der losten plunderende soldaten schoten op de menigte.

De burgemeesters van de Brusselse agglomeratie riepen op tot kalmte en waardigheid, vroegen het volk het feestvieren uit te stellen tot de Belgische vlag opnieuw op het stadhuis zou wapperen en vaardigden een verbod op de verkoop van alcohol uit. De Brusselaars haalden effectief de vlaggen van hun gevels en telden de dagen af tot de laatste Duitse soldaat Brussel verlaten had.

Op 17 november was het dan zover: plaatsvervangend burgemeester Lemonnier verklaarde de hoofdstad officieel bevrijd. Burgemeester Adolphe Max die daags voordien uit gevangenschap teruggekomen was, werd plechtig op het stadhuis ontvangen en Brussel maakte zich op voor de plechtige intrede van de koning.

11 november 2008 ~ 90de verjaardag van de wapenstilstand

In zijn troonrede in het Parlement op 22 november bracht koning Albert I hulde aan het IJzerleger en kondigde de onmiddellijke invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht en de oprichting van een Nederlandstalig hoger onderwijs aan.

In de nadagen van de bevrijding richtte de volkswoede zich op de huizen van oorlogswokeraars en van notoire activisten, en op vrouwen die met *den Boche* geheuld hadden. Zij werden uit hun huizen gesleept en op straat onder luid gejuif gekortwiek.

De Balans

Na de bevrijding werd de trieste balans van vier jaar oorlog opgemaakt. België had zo'n 53.000 doden te betreuren (waaronder 26.338 gesneuvelden en slachtoffers van ongevallen, 14.029 Belgen die aan ziekte bezweken waren, 1.990 krijgsgevangenen en geïnterneerden en 1.136 verzetslieden) en telde duizenden gewonden. Zo'n vijftigduizend soldaten kwamen verminkt thuis.

Ook de materiële ravage was enorm. In heel het land waren honderdduizenden woningen vernield of verkrot en dus onbewoonbaar. De verkeersinfrastructuur was zwaar getroffen. De frontstreek waar drie steden en tweeënzestig dorpen nagenoeg van de aardbol verdwenen waren, was er uiteraard het ergst aan toe, maar ook elders in het land waren een aantal gemeenten (zoals Dendermonde en Spontin) tot spooksteden herleid. Het totaal van de oorlogsschade werd berekend op 3,5 à 4 miljard frank.

Voor de man in de straat veranderde er onmiddellijk na de bevrijding niet echt veel. Op de euforie van de eerste bevrijdingsdagen volgde al heel snel de ontuchtering. Met het einde van de oorlog waren de bevoorradingsproblemen niet meteen opgelost. De rantsoenering duurde nog een tijd voort. Brusselaars die gehoopt hadden dat het Nationaal Hulp- en Voedingscomité extra rantsoenen zou verdelen om de bevrijding van Brussel en de blijde intrede van koning Albert en koningin Elizabeth te vieren, kwamen van een kale reis thuis.

België telde na de oorlog zo'n achthonderdduizend werklozen. De mensen werden ongeduldig en prikkelbaar. Ze begrepen niet waarom het 'dure leven' – het begrip inflatie was nog onbekend – niet eindigde en alles weer werd zoals het voor de oorlog was geweest...

De gevolgen van de Grote Oorlog zouden zich nog heel lang laten voelen. De Belgische economie herstelde slechts zeer geleidelijk van haar oorlogswonden. Niet alleen was de industriële infrastructuur door de vijandelijkheden en door de Duitse ontmanteling zwaar gehavend, ook de buitenlandse investeringen en afzetmarkten waren nagenoeg volledig verloren gegaan. Daarbovenop kwamen nog de monetaire problemen. De reconversie van de merken die de Duitsers tijdens de bezetting van België gependeerde hadden (ongeveer zes miljard), de vergoedingen voor oorlogsschade en de financiering van de wederopbouw deden de belastingen in de hoogte schieten tot acht maal het vooroorlogse peil. Eerst vanaf 1925 zou het leven voor de doorsnee Belg weer een beetje beter worden.

Illustraties: Käthe Kollwitz

Linken

Commonwealth War Graves Commission

www.cwgc.org

**Duitse militaire begraafplaatsen 14-18
in West-Vlaanderen en Noord-Frankrijk**

<http://ehrenfriedhof.leutn.org>

Stad Ieper

www.ieper.be

In Flanders Fields museum, Ieper

www.inflandersfields.be

Last Post Association

www.lastpost.be

Memorial Museum Passchendaele 1917

www.passchendaele.be

Poppy Factory

www.poppyfactory.org

The Royal British Legion

www.britishlegion.org.uk

Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge

www.volksbund.de

Vredesdomein Diksmuide

www.ijzertoren.org

Portaalsite van de **Westhoek**

www.westhoek.be

Toerisme en Recreatie in **West-Vlaanderen**

www.westtoer.be

Provincie **West-Vlaanderen**

www.west-vlaanderen.be

Wereldoorlog I in de Westhoek

www.wo1.be

Gemeente **Zonnebeke**

www.zonnebeke.be

11 november 2008 ~ 90ste verjaardag van de wapenstilstand

Bronnen

14-18 De Eerste Wereldoorlog

Projectleiding: Constant Jac. en Mr. Wytema Johan
10 delen
1975, Uitgeverij Amsterdam Boek b.v., Amsterdam

Batailles - Exploits - Faits d'Armes

Guide des Champs de Bataille de la Première Guerre Mondiale

Coombs Rose
1976, Rose E.B. Coombs

België in Oorlog 27 - De militaire begraafplaatsen van W.O.1 in Vlaanderen Deel 5 - De Belgische en de Duitse militaire begraafplaatsen

Vansuyt Michel en Van den Bogaert Michel
2001, Uitgeverij De Krijger - Erpe

België in Oorlog 28 - De militaire begraafplaatsen van W.O.1 in Vlaanderen Deel 6 – Langemark – Passendale – Noord - Eindoffensief

Vansuyt Michel en Van den Bogaert Michel
2002, Uitgeverij De Krijger - Erpe

Bezet België 1914-1918

Algemeen Rijksarchief
Tekeningen, prenten en foto's uit de oorlogsarchieven van het Alg. Rijksarchief
1998, Algemeen Rijksarchief

Commonwealth War Graves Commission, Ieper

De Eerste Wereldoorlog dag na dag bekeken

Westwell Ian
2003, Zuidnederlandse Uitgeverij N.V., Aartselaar

Defensie, Dienst Militaire Begraafplaatsen, Brussel

Der Erste Weltkrieg - Wahrheit und Lüge in Bildern und Texten

Hamann Brigitte
2005, Piper, München - Zürich

Deutsche Kriegsgräberstätten im Westen

Kammerer Willi
2001, Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V., Kassel

De Vrouwen van de Eerste Wereldoorlog

De Weerdt Denise
zonder jaartal, Stichting Mens en Cultuur - Gent

Gemeentelijk Archief Houthulst

11 november 2008 ~ 90ste verjaardag van de wapenstilstand

Het 14-18 boek

Vanacker Daniël
2006, Uitgeverij Waanders b.v., Zwolle

Imperial War Museum, Londen

In Pace Soldatenkerkhoven in Vlaanderen

Schepens Luc
1974, Lannoo, Tielt en Amsterdam

Käthe Kollwitz - Die Tagebücher 1908-1943

Kollwitz Käthe
2007, Verlagsgruppe Random House GmbH, München

Kollwitz

Krahmer Catherine
1981, Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, Reinbek bei Hamburg

Kortrijk 14-18

Van Hoonacker E., Dr. .
1994, Van Hoonacker E., uitgever, Kortrijk

La Belgique et la Guerre -**La Vie Matérielle de la Belgique durant la Guerre Mondiale**

Rency Georges, Stassart Albert
1920, Bertels Henri, Bruxelles

La Belgique et la Guerre - L'Invasion Allemande

Cuvelier J.
1920, Bertels Henri, Bruxelles

La Belgique et la Guerre - Les Opérations Militaires

Tasnier, général-major et R. Van Overstraeten, Luitenant-Colonel breveté
1920, Bertels Henri, Bruxelles

La Belgique et la Guerre - Histoire Diplomatique

De Ridder Alfred
1920, Bertels Henri, Bruxelles

Levende herinnering - De oorlog die nooit ophield - 1914-1918

Brants Chrisje en Kees
2004, Uitgeverij Aprilis, Zaltbommel

Moorslede, beelden uit het verleden

Lecluyse Norma – Denorme Odiel – Mus Octaaf
1985, Openbare Bibliotheek Sint-Martinus Moorslede & Familia et Patria Handzame

11 november 2008 ~ 90ste verjaardag van de wapenstilstand

Onder Dak - over barakken en noodwoningen na WO1

Demeurie Dirk, Vandewalle Johan
2006, IJzerbedevaartcomité Diksmuide v.z.w.

Ooggetuigen van de Eerste Wereldoorlog

Van de Hulst Wim & Koch Koen
2006, Anthos, Amsterdam (tweede druk)

Op naar de Grote Oorlog

Vanleene Patrick
2001, Uitgeverij De Klaproos, Koksijde

Provinciale Archiefdienst van de provincie West-Vlaanderen, Brugge

Rijksarchief, Kortrijk

Staden 1914-'18 De frontstreek in West-Vlaanderen

Billiet Paul
1978, uitgegeven in eigen beheer

Stedelijk Archief, Brugge

Stedelijk Archief, Ieper

The Cellar-House of Pervyse

Knocker Elsie & Chisholm Mairi
1916, unknown

Verstild & Versteend - Relicten uit de Eerste Wereldoorlog

Degrande Wim & Goossens Patrick
Zonder jaartal, Davidsfonds, Leuven

Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V., Lompret

11 november 2008 ~ 90ste verjaardag van de wapenstilstand

Met oprechte dank aan

Mijn echtgenote **Hilde** en mijn kinderen **Liselotte**, **Andreas** en **Leontine**, voor hun geduld, gewaardeerde medewerking en gezelschap bij speurtochten en uitstappen.

Collega **Caroline Haverans** voor het nalezen en corrigeren van de teksten.

Commonwealth War Graves Commission in Ieper, mevrouw **Erna Rondelez-Vandooren**.

Collega **Gianni Loosveldt** voor de kritische blik op mijn werkzaamheden en voor het steeds opnieuw in vraag stellen van mijn werkwijze met als enig en onbaatzuchtig doel een perfect eindresultaat.

Last Post Association, chairman Benoit Mottrie.

Leontine Vandebussche voor de kleurenfoto's.

Memorial Museum Passchendaele 1917, Zonnebeke.

The **Reverend Canon Ray Jones**, Saint-George's Memorial Church

Stadsbestuur Ieper.

Toerisme Ieper, met name o.a. **Peter Slosse** en **Sophie Wicke**.

Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V., Herrn **Horst Howe**.

Gemeentebestuur **Zonnebeke**.

Alle deelnemers aan de 11 november uitstappen van 2006, 2007 en 2008, voor hun aanwezigheid, inbreng en enthousiasme; en voor de info, tips en krantenknipsels die ze mij het hele jaar door bezorgen.

11 november 2008 ~ 90ste verjaardag van de wapenstilstand

Inhoudstafel

Programma herdenking Wapenstilstand 2008	2.
11.00 hrs Menin Gate special Armistice Ceremony	3.
De Franse militaire begraafplaats Saint-Charles de Potyze	4.
The Royal British Legion	5.
De Menenpoort	6.
The Last Post Association	7.
Het "In Flanders Fields" museum	8.
De Vestingroute	9.
Ramparts Cemetery – Lille Gate	11.
Duitse begraafplaatsen in West-Vlaanderen	12.
De Sint-Maartenskathedraal	14.
De Lakenhalle en het Belfort	15.
Ypres Reservoir Cemetery	16.
Saint-George's Memorial Church & Eton Memorial School	19.
Herdenkingsconcert "The Great War Remembered"	20.
België in de Groote Oorlog	21.
Linken	36.
Bronnen	37.
Met oprechte dank aan	40.
Inhoudstafel	41.

11 november 2008 ~ 90ste verjaardag van de wapenstilstand

© 2008 Stefaan Vandenbussche
stefaan.vandenbussche@leutn.org

11 november 2008 ~ 90ste verjaardag van de wapenstilstand

When you go home tell them of us and say -

For your tomorrow we gave our today

11 november 2008 ~ 90ste verjaardag van de wapenstilstand